Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (10193) | 1976 чылдың сентябрь 2, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

БАШТАЙГЫ КОҢГА

Бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, бистиң республиканың школаларында чаа өөредилге чылы эгелээн. Школачы хөглүг коңга 60 муң ажыг өөреникчилерни кичээлдерже чалаан. Алды муң ажыг бирги классчы дүүн бир-ле дугаарында школага баштайгы кичээлдерин эрттирген. Эртемнерниң дээгеминче оларның походу эгелээн.

Республиканың школа коллективтери өөредилге чылын чаа-чаа күжениишкиннер-биле эгелеп турар. Оларның мурнунда сорулгалар тодаргай. Партияның XXV съездизиниң улус өөредилге талазы-биле салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш улуг ажылды эгелээн.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 школазында 6 «а» класста орус дыл кичээли.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Дүүн, бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикада парлалга чагыдылгазы эгелээн. Муң-муң кижилер сонуургаар солуннарын болгаш журналдарын чагыдып алыр.

Парлалга—совет улустуң угаан-бодал амыдыралының чарылбас кезээ, оларның үндезин эрге-ажыының база хөй-ниитиниң хөөнүнүң илередикчизи. Солуннарның, журналдарның арыннарындан иштикиде болгаш даштыкыда болуушкуннар дугайын чон билип ап, аңаа боттарының хамаарылгазын илередип турар.

Коммунистиг партия парлалганың идейлиг деңнелин көдүрер дугайында доктаамал сагыш салбышаан, чоннуң ортузунга солуннарның болгаш журналдарның тарадылгазынче улуг кичээнгейни угландырып келген. В. И. Ленин бистиң солунувус кайда база канчаар тарап турары биске сонуурганчыг болур ужурлуг деп айтып чораан.

Эң-не кол чүве — парлалга бистиң республиканың булуң бүрүзүнге тарап, ажыл-ишчи кижи бүрүзүнге чедеринде. Чүгле ындыг таварылгада ол коммунистиг кижизидилге талазы-биле бодунуң сорулгаларын күүседип, совет кижилерниң күш-ажылчы идепкейин көдүрүп шыдаар.

ЧАГЫДЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

Совет парлалга СЭКП-ниң съездилериниң, Төп Комитеттиң Пленумнарының шиитпирлерин чон ортузунга тайылбырлап, ол бүгүнү амыдыралга боттандырар дээш демисежип, ажылчы чонну онгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче кыйгырып, мурнакчы дуржулганы нептередип, кижилерни мээдырлыг күш-ажылче хей-зът киирип, ажылда болгаш амыдыралда бар четпестерни эдип аар дээш тодаргай хемчеглерни ап турар. Ол—кижилерниң хүн бүрүгү амыдыралынга чоок, бөже онзагай кичээнгейин салып келген болгаш оларның мээ-медерелинче, угаан-бодалынче болгаш чүректеринче улуг салдарны чедирип турар. Ынчангаш бистиң парлалгавыс улустуң ханы идегелин болгаш хүндүткелин чаалап алган.

Солун, сеткүүлдер номчуур улустуң санының өзүлдези аңаа чүве эвес. Ол дээрге кижилерниң эртем-билииниң өскенин, политиктиг болгаш культурлуг деңнелиниң бедээниниң база бир херечизи-дир. Чижээлээрге, 1944 чылда бистиң республикага муң кижиниң-не чүгле үжен чедизи чагылгалыг турган болза, а бо чылын муң кижи санынга онаажтыр муң янзы-бүрү чагылга бар. Ындыг-даа болза, бо дээрге кижи бүрүзү-ле чагылгалыг дээни ол эвес. Бир кижи 6-7 чагылгалыг, а өскези кеңгүс куруг-даа боор болур.

Парлалга тарадылгазының сырыйының талазы-биле бирги черни Кызыл ээлеп турар. Мында бир муң чурттакчы чонга хамаарыштыр 1150 чагылга бар. Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Эрзин, Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарда солуннар, журналдар чагылдазы чылдың-на багай эвес чоруп келгенин демдеглээр апаар. Чижээлээрге, Мөңгүн-Тайгада чагыдылганың деңнели ниити көргүзүгден элээн кууду. Ынчалза-даа бо ажыл ында чоорту экижип орар. Мону чурагай-биле көргүзерге (муң чурттакчы чонга онаажтыр) мындыг: 1971 чылда 683 турган болза, 1976 чылда 878 экземпляр болган. Моон алгаш көөрге, номчукчуларның саны немежип келген ышкажыл. Районнуң партия организациязы бо ажылче доктаамал кичээнгей салып, тодаргай хемчеглер алганының түңнели бо-дур.

Чагылда талазы-биле хожудап, хөй чылдар иштинде улаштыр чаңгыс черден шимчевес черлер база бар. Улуг-Хем—девискээр болгаш чурттакчы чон талазы-биле эң улуг районнарның бирээзи. Бо район сөөлгү чеди чыл иштинде чагылда талазы-биле он бир дугаар чер ээлеп тургаш, ам мырыңай 14 дугаар, эң сөөлгү черде барган. Тес-Хемде херектиң байдалы моон шоолуг дээредевес. Район чагылда талазы-биле чоокка чедир-ле чеди дугаар черге турган болза, ам он бир дугаарында барып дүшкен. Бо районнарның «Союзпечать» салбырлары боттарының дыка хөй номчукчуларын чидирип алганнар.

Кижи бүрүзү чагыдылганы бодунуң эки туразы-биле кылыр. Ындыг-даа болза, бо ажылды ала-чайгаарлаашкынче киирип, чагыдылгаже кичээнгейни кошкадып болбас. Чагыдылга, өске бүгү-ле ажылдар дег, чогуур үезинде эгелээр болгаш доозар өй-хуусаалыг, тускай планныг болгай. Чамдык журналдар, солуннарны айтып каан санындан көвүдедир чагыдып болбас. Ындыг болган төлээде чер-черлерде партия, совет болгаш комсомол организациялары бо чугула ажылче чогуур кичээнгейни салып, дээштиг хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула. Бо чылын чагылда сентябрь 1-ден ноябрь 25-ке чедир үргүлчүлээр. Ол үеге дээр төп солуннарга, журналдарга болгаш республика солуннарынга чагыдылга доозулган турар ужурлуг.

Районнуң «Союзпечать» салбырларының начальниктериниң семинары чоокку хүннерде Кызылга болуп эрткен. Орта ук салбырларның мурнунда салдынган сорулгаларны тодараткан. Шак ындыг семинарлар районнарга база болгулаан. Аңаа парлалганың хөй-ниитичи тарадыкчылары идепкейлиг киришкеннер. Бо кижилер солуннарны, журналдарны чон ортузунга тарадыр талазы-биле улуг үүлени кылып турар. Ындыгларга Бии-Хемде Любовь Смирнованы, Валерия Березинаны, Бай-Тайгада Анчымаа Дарчынны, Шагдыр Хертекти, Каа-Хемде Татьяна Сарапулованы болгаш өске-даа идепкейлиг он-он кижилерни хамаарыштырып болур. Олар хөй чылдар иштинде үе-шагын барымдаалавайн, хөй-ниитичи даалгазын кызымак күүседип келгеннер.

Парлалга чагыдылгазы—бүгү-ниитиниң херээ. Аңаа кижи бүрүзү эки тура-биле идепкейлиг киржир апаар. Партия болгаш хөй-нииити организациялары, ажыл-агый болгаш албан-организация удуртукчулары бо ажылды организастыг эрттирер дээш, өг-бүле бүрүзү чагыдылгалыг болзун дээш бир демниг ажылдаары чугула.

РАПОРТТАР КЭЭП ТУРАР

КУСТАНАЙ. Баштайгы бир миллион гектар тараа культураларының бастырылгазын Кустанайның тараажылары август 31-де дооскан. Гектардан-на хөй-хөй ажыл-агыйлар 19—20 центнер чедир тарааны ажаап алган. Тараа садарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерниң күүсеттингениниң дугайында рапорттар область төвүнде кээп турар. «Краснопартизанский» совхозтуң ажыл-ишчилери мурнакчыларның бирээзи болганнар. 2,5 муң тонна планныг тургаш, олар күрүнге шыгжамырынга 3,5 муң тонна бедик шынарлыг тарааны урган. (СЭТА).

ФЕРМАЛАРГА ЧЕТЧИР ЧЕМ ДЭЭШ

Бүгү күштү— күскү ажылдарже

Хүн демдеглели

Республика сентябрь бирге чедир 80448 тонна сиген белеткээн азы белеткеттинген сиген эрткен чылдың сентябрь ийиде турганындан 4998 тонна хөй болган. Дыка хөй районнар эрткен чылдагызындан дээре ажылдаан. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Эрзин районнарда бо көргүзүг эки. Ынчалза-даа чамдык районнарда ук көргүзүг чогумчалыг болза-даа бо чылгы план күүселдези сула чоруп турар.

Сентябрь бирниң медээзин ёзугаар алырга, сиген белеткээриниң планын Барыын-Хемчик 75 хуу, Бай-Тайга 68 хуу, Чөөн-Хемчик 58 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлээн. Ол районнардан сөөлгү он хонукта «Бай-Талдың» Туралыг хойжу бригадазы, «Тыва» совхозтуң Оддар Седен удурткан механизастаттынган сигенчи бригадазы планын ажыр күүсеткен, ам немелде хүлээлге алган ажылын уламчылап турар. Ынчалза-даа республиканың он үш районунуң сезиниң боттарының планныг онаалдаларының чартыын безин күүседип албааны мал чеминиң белеткелинге дувүренчиг байдалды тургузуп келген. Ук планны Тожу район 24 хуу, Таңды 29 хуу, Бии-Хем 30 хуу күүсеткен. Моон уламындан республикага ам-даа чүс муң тонна хире сигенни белеткээри негеттинип турар.

Республикада сенаж 33295 тонна салдынган болгаш бо талазы-биле план 138 хуу күүсеттинген. Сенажты беш район шуут салбаан, дөрт район планын күүсетпээн, чүгле Улуг-Хем, Каа-Хем, Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнар ынаар чогуур кичээнгейни угландырган. Бүдүк-бүрү белеткелиниң планы 18540 тонна турда, ооң 7742 тонназы белеткеттинген. А витаминниг сиген далганын ам-даа 5790 тонннаны кылыр. Бо ажыл кайы-даа районда сула, ылаңгыя Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнар шуут хожудап турар.

Соок дүжер үе келген, ынчалза-даа силос салыышкыны кончуг оожум. Ол үнелиг мал чеми сентябрь бирге чедир 32,5 хуу күүсеттинген, планга чедир ам-даа 270312 тонннаны салыры арткан.

Республикада 244632 гектар тараа культураларының 14296 гектары кестинген, 3538 гектары бастыртынган болгаш оон 28570 центнер тараа алдынган. Кызыл район 4673, Каа-Хем 3316. Таңды 2900 гектар черниң тараазын ажаап, өске районнарны мурнай берген. Республикада бастыртынган тарааның дүжүдү бир гектарга онаажтыр 8,1 центнер болган. Кызыл район 9,9 центнер. Таңды 9 центнер, Чөөн-Хемчик 8,2 центнер дүжүттүг алган. Сентябрь бирниң хүнүнде алды район тараа ажаалдазынче кирбээн.

Күстүң башкы айы үнген. Мал чеминиң белеткели, тараа ажаалдазы болгаш кышка белеткел капсырлажып келген. Бүгү күштү болгаш машина-техниканы таарыштыр хуваарынче, илереттинген четпестерни дарый чайладып, социалистиг чарышты калбартырынче угланган шыңгыы хемчеглерни ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң, бригадирлерниң болгаш өске-даа харысалгалыг эштерниң алган турарын чер-черде парткомнар, партбюролар болгаш партбөлүктер чедип алыр ужурлуг.

Хоорай—көдээге

Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга мал чеми белеткээр планын хоорайның ажылчы чонунуң күүсеткенин СЭКП Кызыл хооркому, хоорүүскому СЭКП Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге сентябрь бирде рапорттаан.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНГЕН

Хоорайның чурттакчылары август 31-ге чедир 2000 тоннаның орнунга 2013 тонна сигенни болгаш 58 тонна бүдүк-бүрүнү белеткээн. Мал чеминиң белеткели уламчылап турар, ам-даа 400 тонна сиген белеткээри көрдүнген.

СИЛОС САЛЫЫШКЫНЫ

«Революцияның чалбыыжы» совхоз силос салыышкынын доозуп турар. Малдың бо чугула чемин чеди муң ажыг тонннаны белеткээн. Чээрби чүък машиназы ногаан массаны үзүктел чок дажыглап турарындан силос салыышкынының шынары эки боор турар, оңгарларда массаны С-100, К-700 деп аар тракторлар болгаш бир ДТ-75 деп трактор-биле тырый бастырып турар. Ол тракторларны хоочун механизаторлар Василий Яковлев болгаш Иван Чернов олар башкарып, даалгазын доктаамал ажырып келген. Күчүтен машиналарның даажы орай дүнеге чедир үзүктел чок шимээргеп турар.

Совхоз силос культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрген. Тарымал тооруктуң гектар бүрүзүнден чүс центнер ногаан массаны ап турар. Бо культураны алды механизатор ажаап, чидириг болдурбайн турар. Виктор Сивцов, Александр Сергеев, Топуй-оол Дагба-оол олар 110—130 гектар черни тус-тузунда ажааган.

Күш-ажылды эки организастаанының, техниканы үзүктел чок ажылдадып келгениниң ачызында совхоз силос салыышкынын кыска хуусаада—ийи неделя дургузунда чоруткаш, ажаап алыышкынның өске хевирлеринге ажылдаар кижилерни болгаш техниканы хостаан.

ЧУРУКТА: дээре механизаторлар (солагай таладан) В. Сивцов, А. Сергеев, Т. Дагба-оол олар.

В. НОВИКОВТУҢ сөзү болгаш фотозу.

БҮДҮН ЧАРТЫК МИЛЛИОННУ

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). «Бүдүн чартык миллионну» дээн сөстерлиг лозуң Волгоградтың трактор заводунуң эптелге корпузун бурунгу эртен каастап турган. Чарыш тиилекчилери бүдүрүлгениң кол конвейериниң чанынга турупкаш, «юбиляр» тракторну чыып эптээрин оларга бүзүрээн.

«1500000» дугаарлыг трактор конвейериниң үнүпкен, а завод шөлүнге муң-муң кижилер ону четтикпейн манап турган. Волгоградтың трактор тудуунуң бүдүрүлге каттыжыышкынының директору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. А. Семенов ол машинаны СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады, «Волго-Дон» совхозтуң механизатору В. Я. Степковойга алаа, митингиге, хүлээдип берген. 1974 чылдың августа алды кижилиг ооң звенозу үш ДТ-75М машиналар-биле ийи ээлчег болуп ажылдааш, ийи хонук дургузунда 210 гектар аңгысты андарып, норманы барык-ла 2,5 катап ажырган. Ам ол арга-биле чурттуң чүс-чүс муң тараажылары ажылдап турар.

Заводтуң бүдүрген тракторлары ховуларга болгаш кадыр даг ийлеринге-даа бир дөмей ойталаашкын чок ажылдаар. Ылаңгыя сөөлгү чылдарда ол машиналарны көдээниң ажыл-ишчилери хөйнү алган. Волгоградчыларның миллион машинаны үндүреринге дөртен чыл негеттинген, ынчаарга база бир 500 муң машинаны үндүреринге алды чартык чылдан бичии-ле хөй үе үнген. Ол хуусааның дургузунда тракторларның күжүнге 25 аът күжү база немешкен, а конвейерде 170 аът күштүг машинаны үндүреринге белеткеп турар.

Трактор—заводчуларның чедиишкини — чурттуң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдер дугайында партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының түңнели-дир деп, митингиниң киржикчилери боттарының чугааларынга онзалап демдеглеп турган.

«Юбилейлиг» машинаны шөлче үдеп чорутпушаан, трактор тургузукчулары чаа бедиткен хүлээлгелерни алган. Олар онгу беш чылдың баштайгы чылының планын хуусаазындан беш хонук эрте, декабрьның 25-те, күүседирин база онаалдага немей хөй санныг тракторларны бээрин шиитпирлээн. Оларның ийи чүзүн камнап алган материалдарындан белеткээн турар. Кубаньның тараажыларының болгаш Днепропетровсктиң комбайн тургузукчуларының эгелээшкининге трактор тудукчуларының тодаргай харыызы ындыг.

Митингиниң киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чагааны хүлээп алгаш, коллектив сөзүн алдарлыы-биле ээлээр, партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседири-биле бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзин шынзыткан.

ЗВЕНОНУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

МИЛЛЕРОВО (РОСТОВ ОБЛАСТЬ). (СЭТА). Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Н. В. Бочкаревтуң ажаалда-транспорт звенозунуң коллективинге «Красный Волошинец» колхозтуң тараажылары август 31-де чечектер боодалдары тутсуп, чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкиниң сөстери-биле байыр чедирген. Миллеровонуң чер ажылдыгларының дүжүт ажаап алырынга дузалашпышаан, бочкаревчулар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чоруткан чагаазында берген сөзүн алдарлыы-биле ээлээн. Ажаалданың эгезинден бээр дөрт «Колос» комбайнның бункеринден 80 муң центнер тарааны шанче чоруткан.

— Ажаап алыышкын сезону ховар дээн нарын болду—деп, Н. В. Бочкарев чугаалаан.— Удаа-дараа болур чаашкыннар хову ажылдарының темпизин оожумнадып турду. Ынчалзажок мээң эштеримниң тараажы мергежили, ажаап алыышкын техниказын үре-түңнелдиг кылдыр ажыглаар талазы-биле арга-дуржулгазы бойдустуң таарымча чок байдалдарын ажып эрткен. Эш Л. И. Брежневке берген аазаашкынывысты күүсеткенивиске өөрүп тур бис. Ынчалзажок чедип алдынган түңнел кызытаар эвес. Арбай бастырыышкынын дооскаш, ол дораан-на чиңге-тараа ажаалдазынче кирер бис. Бистиң комбайннарывыстың бункерлеринден ол үнелиг культураны 10 муң центнерден эвээш эвести бээрип оралдажыр бис.

Дүжүт ажаалдазында масса-политиктиг ажыл

БАШТАЙГЫ ХҮННЕРДЕН-НЕ!

Кызылдан Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң төвү—Кур-Чер сууржe чоруткан асфальтылыг орук бо совхозтуң № 1 хову бригадазының турлаан таварып эртер. Турлагның бажыңнарының бирээзинде «Кур черниң 10 муң тонна тараазын Төрээн чуртка сөңнээлиңер!» деп кыйгырыгны улгаттыр бижээш, бо оруктап эртеп-дүшкен чонга кайы ырактан көстүр бээр кылдыр аскан. Бо дээрге, Тываның эң тараалаң совхозтарының бирээзи—«Тиилелге» совхозтуң тараажыларының юбилейлиг онгу беш чылдың баштайгы чылында алган бедиткен хүлээлгези-дир.

Совхозтуң чогум планы—7 муң тонна тараа. Механизаторлар часкы хову ажылдарын кыска хуусаада эрттиргеш, тарааларның чайгы ажаалдазын багай эвес чорудуп турганының түңнелинде эки дүжүт үнген. Оон аңгыда мал чеминге кезип алыр дээш чашкан культуралар агаар-бойдустуң байдалы таарымчалыг болганындан, тараа кылдыр бышкан. Кызыл-тасты планда көрдүнгенинден арбыдадыр тарааан. Сөөлзүредир тарааан ол культуралар база-ла эки дүжүттүг бижып орар. Оон эвээш эвес тараа алдынар.

Бо бүгүнү болгаш ажаап алыышкынга чидириг болдурбазының хемчеглерин сагап көргеш, кур-черниңлер бо чылын күрүнеге пландан ажыр 3 муң тонна тарааны садар деп хүндүлүг хүлээлгени алган.

Совхоз бо чылын чазын чажар культураларны ниитизи-биле 20 муң ажыг гектар черге тарааан, ооң иштинде кызыл-тас—12 муң 600 ажыг гектар. Дирекция чери база партком бо хире хөй тарааны кыска хуусаада чидириг чок ажаап алырын хандырар дээш баш бурунгаар-ла организастыг хемчеглерни алган. Краснодарның болгаш Донну мурнакчы механизаторларының дуржулгазын ёзугаар тарааны бөлүктеп ажаарының аргазын бо чылын ажыглап эгелээн. Мооң мурнунда чылдарда тус-тус бригадалар боттарының шөлдерин кезип, аңгы-аңгы ажылдап турган болза, ам бүгү комбайннарны болгаш техниканы ийи отрядка хуваагаан. Ажаап алыышкынның болгаш транспорттуң комплекстиг ол ийи отрядының комбайнерлери болгаш чолаачылары дөрт-дөрт звеноларга үстүп алгаш, ажаап алыышкынны бөлүк аайы-биле чорудуп турар. Чаңгыс шөлге хөй комбайннар ажылдаар болганындан оларга кывар-чаар материалдарны чедирери, техниктиг ажаалданы чорудары төпчүттүнген. Тараа сөөртүр автомашиналарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга база-ла таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Ооң-биле чергелештир дүжүт ажаап алыышкынында ажылдап турар кижилерниң аразынга социалистиг чарышты калбартырының болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирериниң талазы-биле боттуг ажылдар кылдынып турар. Хову турлаглары эки дериттинген, оларның шуптузун радиожуткан, хөй кезиинде телевизорларны тургускан. Чунар-бажыңнар ажылдап турар. Хову турлагларының кызыл-булуңнарында комбайнерлер, чолаачылардан эгелээш, поварларга чедир, тараада ажылдап турар бүгү кижилерниң бедиткен хүлээлгелериниң, чарыштың моральдыг болгаш материалдыг шаңнал-макталының негелделериниң, тараа кезилдезин кыска хуусаада чорудары хандырар хемчеглерни көргүскен график-планны аскылаан.

Отрядтар, звенолар база тус-тус кижилерниң аразында чарышты айыткан хуусаада түңнеп үндүргеш, мурнакчыларны хөйнүң мурнунга чарлап, шаңнап-мактап турар. Тарааларны бышканнап кезип эгелээн соонда беш хонук эрткенде тараа, сиген болгаш силос кезилдезинде ажылдап турар бүгү механизаторларның ажылының түңнелин чоокта үндүрген. Аңаа эң эки ажылдаан комбайнерлерге, чолаачыларга, трактористтерге шилчиир вымпелдерни болгаш 7-ден 10 рубль чедир акша шаңналдарын тывыскылаан. Совхозтуң төвүнде Күш-ажылчы алдар тугун В. Ооржакка удурткан сиген белеткээр звенога алдаржыдып көдүрген.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазындан 30 ажыг чолаачы бо совхозка дузалажып турар. Совхозтуң паркому оларның аразында чарышты база-ла организастаан. Чолаачыларның аразында коммунистерден партбөлүктү тургускан. Ук бөлүк хуралдааш, силос болгаш чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге коммунистер П. Петеримов, Ш. Дамчай, И. Картин олар идепкейлиг киржип, өскелерден хөй ажылды кылган деп шиитпирлээн. Дирекция чери болгаш партком шефтеп келген ол чолаачыларны, бодунуң ажылчыннары-биле бир дөмей, шаңнап-мактаан. Ол чорук шефчилерниң сагыш-сеткилин улам көдүрген болгаш чаа-чаа чедиишкиннерже сорук кирген.

Амгы үеде дүжүт ажаап алыышкынында партком 30 агитаторну, 40 ажыг политинформаторну болгаш илеткелчини быжыглаан. Бо ажылга Кур-Чер суурнуң школа башкылары, албан организация черлериниң ажылдакчылары калбаа-биле хаара туттунган болгаш партийжи даалганы эки күүседип турар. Чижээлээрге, хоочун башкы С. Монгуш-оол, өөредилге комбинадының директору Х. Дадар-оол, гараж эргелекчизи Д. Оюн болгаш оон-даа өскелер харылап турары хову турлагларынга агитхуудустарны доктаамал үндүрүп турар.

Ажаап алыышкын массалыы-биле эгелээриниң бүдүүзүнде чер ажылында ажылдап турар коммунистерниң ажык хуралы болган, аңаа бо чугула ажылды шалыпкын чорударынга хамаарышкан айтырыгларны дугуржуп чугаалашкан.

«Тиилелгениң» механизаторлары ажаап алыышкынның баштайгы хүннеринден бээр 500 хире гектар черден 341 тонна арбайны бастыргаш, ооң 300 ажыг тонназын күрүнеге дужааган. Бо хүннерге чедир 2500 ажыг га черниң кызыл-тазы тавычалай кестинген. 39 комбайн ол тарааны бастырып турар, а аңгылай кестиришкинде 23 комбайн доктаамал ажылдап турар.

Күрүнеге пландан ажыр 3 муң тонна тарааны бээр дээн хүлээлгениң күүселдези дээш демисел «Тиилелгениң» тараа шөлдеринде калбарган.

С. МААДЫ.

СОВЕТТЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

СЭКП-ның XXV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Каа-Хем районнуң чер-чер Советтери ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң херээнге Советтерниң ролюн бедидеринче чугула кичээнгейни салып турар. Районнуң чер-чер Советтери боттарының ажыл-чорудулгазын онгу беш чылда районнуң экономиказын болгаш культуразын сайзырадырынче угландырып, планныг онаалдаларны күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастап турар.

Онгу беш чылдың бирги чылында районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң мурнунда нарын болгаш чугула, харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Районнуң малчыннары эрткен сес айларның дургузунда чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Район күрүнеге чылда 205 тонна дүк садар социалистиг хүлээлгезин 213 тонна кылдыр күүсеткен. Күрүнеге 12 тонна дүк садар планын «Совет Тыва» совхоз барык үш ажыг катап ажыр күүсеткен. Кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле эки түңнелди «Октябрь 30 чылы» колхоз чедип алган. Төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 93 хураганны менди камгалап ап, хой бүрүзүнге онаалтыр 3 кг ажыг дүктү кыргып алган. Мал ажылынга ол чедип алган чедиишкиннерни барымдаалааш, ол колхозка база Кундустуг кодээ Советке СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Эрткен чеди айларның дургузунда «Тиилелге» колхозтуң саанчылары база-ла багай эвес ажылдааннар. Олар эрткен чылдың чеди айлары-биле деңнээрге, сүт бүдүрерин 222 тоннага өстүрген болгаш күрүнеге 99 тонна сүттү хойну саткан, саар инек бүрүзүнден 196 кг сүттү хойну сагган.

Районнуң малчыннарында мурнакчыларның саны өзүп көвүдээн. «Октябрь 30 чылы» колхозта хой кадарчызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Кажин Бады-Хоо төрүүр чүс хойга онаалтыр 108 хураганны менди камгалап алган. Ол-ла колхозта хой кадарчызы Тараа Доңдуп 106 хураганны камгалап алган. Олар хой бүрүзүнден 3—4 кг дүктү кыргып алганнар. Ол мурнакчы кадарчылардан «Тиилелге» колхозта хой кадарчызы Николай Чимбии база чыда калбайн турар. Инек кадарчылары «Октябрь 30 чылы» колхозта Иван Даржаа, «Ленинчи орук» совхозта Виктор Карыма дүн-хүнде ортумаа-биле 750—800 грамм немелде деңзини ап турарлар.

Ындыг болза-даа мал ажылында чамдык улуг четпестер бар. Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чеди айларда төрүүр 100 баш малдарга онаалтыр эвээш мал төлүн камгалап алган. Янзы-бүрү чылдагааннар-биле малдың өлүп хораар чоруу ам-даа хөй. Чамдык малчыннарда мал ажылынга кончуг ээ-харысалга чок чорук бар. Чижээ, «Ленинчи орук» колхозтуң чамдык малчыннары чайын дыка хөй малды чидирген. Чүгле август айда ол совхозтан 226 шээр мал читкен. Ол совхозта дузалакчы кадарчы Сандаков 19 баш хойну чидирген. Ол үргүлчү арагалап, хойну чамдык хүннерде кадарбайн турган. Ол ышкаш Хертек Кан-оол хой хойну харысалга чогу-биле өлүрген. «Тиилелге» колхозта Саал Шириндиин 107 хой болгаш хураганнарны чидирген. «Тиилелге» колхозтан август айда 27 бызаа өлүп хораан. Бо чорук чамдык ажыл-агый удуртукчулары база кодээ Советтер, зооветспециалистер мал ажылынче доктаамал кичээнгейни салбайн турарын херечилеп турар.

Мал ажылын хөгжүдери малга быжыг чем-суурну белеткээринден кол хамааржыр. Бо чылын районнуң колхозтары болгаш совхозтары 18140 тонна сигенни, 3120 тонна сенажты, 36540 тонна саванны, 1800 тонна будук-бүрүнү, 1500 тонна витаминниг далганны, 59000 тонна силосту белеткээр.

Партия райкому болгаш районнуң күүсекчи комитеди мал чеми белеткээринге эвээш эвес практиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Бо талазы-биле айтырыгны райкүүскомнуң хуралынга чаңгыс эвес удаа көрген. Кым чеже тонна мал чеми белеткээрин фермаларда, бригадаларда, кадарчыларда, саанчыларда планнап берген. Районнуң албан организация, тудуг, бүдүрүлге черлеринде сиген белеткээр планны база берген. Бо талазы-биле райкүүскомда район штавын тургускан. Районда мал чеми белеткээринге колхозтарда болгаш совхозтарда 9 комплекстиг бригадалар болгаш 22 звенолар, оларда 650 кижи ажылдап турар.

Мал чеми белеткээриниң темпизин «Тиилелге» колхоз шапкын чорудуп турар. Ол колхоз сиген белеткээр планын 70 ажыг хуу күүсеткен. Он бир муң тонна силосту белеткээн. Чамдык хүннерде 90—100 тонна чедир сигенни сарааттап турар. Ында 3 звено ажылдап турар. Бир звено сиген кезилдезинде, 2 звено бөлүп сарааттаар. Ол колхозта сигенчилерниң комплекстиг бригадазын эш Ким Яковлев удуртуп турар. Сигенчилер бригадазында ак сеткилдиг, мурнакчы ажылдап турар кижилер кончуг хөй, эштер Ф. Саранов, В. Морозов, А. Адыя, Ф. Мүрыгин хүн бүрүде бүдүн чартык норманы күүседип турарлар. Мал чеми белеткээринге эки түңнелди чедип алгаш, «Тиилелге» колхоз (даргазы В. Рыжов, кодээ Совет даргазы Ф. Толмачев) СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун ийи удаа чаалап алган.

Мал чеми сиген белеткээр планын «Ленинчи орук», «Бүрен» совхозтар 50 ажыг хуу күүсеткен. «Октябрь 30 чылы» колхоз соолгу он хонукта мал чеми белеткээриниң темпизин элээн шапкынчыткан. Ында хол кадыры-биле сиген кезерин калбаа-биле ажыглап турар. Я. Дмитриевтиң, С. Шынгаровтуң беш-беш кижи составтыг пенсионерлер звенозу 30 тонна эки шынарлыг сигенни колхозка белеткеп берген. Ол колхозтуң хой кадарчылары сиген белеткээринге эң-не идепкейлиг киржип турар. Олар барык 100 тонна сигенни төрээн колхозунга белеткеп берген. Чижээ, хой кадарчылары Янма Чигжит, Кажин Бады-Хоо олар 10-10 тонна сигенни белеткеп алганнар. Колхозтуң саанчылары 15 тонна сигенни база белеткеп алган.

Мал чеми белеткээринге районнуң төвүнүң тудуг, бүдүрүлге, албан организация черлери база-ла улуг дузаны чедирип турар. 20 организациялар сиген болгаш будук-бүрү белеткээр планын күүсеткен. Орта чижек кылдыр харылзаа шугумунуң участогу, ыяш ажыл-агыйы, киночетки болгаш өске-даа организацияларны киирип болур. Ынчалза-жок район төвүнде дыка хөй организациялар сиген белеткээр планын күүсетпээн.

Районда мал чеми белеткээриниң ниити темпизи оожум чорупп турарын чугаалаар апаар. Ортумаа-биле хүнде 656 тонна сигенни бөлүп сараттаар турган, чүгле чартык хуузун күүседип турар. Чүгле чаңгыс хүн районга 600 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Сиген белеткеп алырынга бар турар аргаларны болгаш курлавырларны ам-даа четпес ажыглап турар бис. Чамдык бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг кошкак, ажылдың бүдүрүкчүлүг кудуу.

Мал чеми белеткээриниң темпизин «Совет Тыва» совхозта эң оожум чорупп турар. Совхоз ам сиген белеткээриниң планын дөрбен хуу безин чедирбээн. Сигенчилер бригадазын орта башкарар кижи безин чок турган. Ында сенажты кончуг эвээш кылып турар.

«Бурунгаар» совхозта мал чеми белеткелиниң болгаш тараа ажаап алышкынынга белеткел дугайында айтырыгны районнуң күүсекчи комитединиң үнүүшкүнүг хуралынга чугаалажып көрген. Ол хуралдан мал чеминиң белеткели болгаш дүжүт ажаап алышкынынга белеткел багай чорупп турарын демдеглээн. Чеди хонук иштинде чүгле 200 ажыг тонна сенаж салган. Кукуруза ажаап алыр 3 комбайн белен эвес болган. Ооң ужурундан Кызылдан келген автомашиналар ажыл чок турган фактылар бар. Сиген бригадазынга ажылдап турган механизаторлар кезээ үргүлчү чанаттап, ажылче кончуг орай үнүп турган. Районнуң күүсекчи комитединиң хуралындан совхозтуң улуг агроному эш Клюевке, улуг инженер эш Станкинге хемчег хүлээткен.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары сенаж белеткээринче мырыңай кичээнгей салбайн турган фактылар бар. Оларга бирги ээлчегде «Ленинчи орук» совхоз хамааржыр. Ол совхоз бо хүнге чедир чаңгыс-даа тонна сенаж белеткевээн. Чамдык кодээ Советтер мал чеми белеткээринге чурттакчы чонну четпес киириштирип турар. Ылангыя кайда-даа ажылдавайн турар кижилер-биле ам-даа четпес ажылдап турар.

Бо үстүнде демдеглеттинген четпестерни чайладыр дээш район Советиниң күүсекчи комитеди, кодээ Советтер немей хемчеглерни ап турган, малга быжыг чем-суурну четчири-биле белеткеп алырын хандырары чугула. Мал чеми белеткеп турар кижилер ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, ооң түңнелин 10 хонуктап үндүрүп турар бис. Сигенчилерже районнуң агиткультбригадазын база чоруткан. Кинону оларга база көргүзүп турар.

Ам районнуң чамдык ажыл-агыйлары тараа ажаап алышкынынче база кирип эгелээн. Сорулга болза тараа ажаап алышкынын кыска хуусаада чидириг чок чорудары, күрүнеге болдунар-ла хөй тарааны садары болур. Бо чугула сорулганы чедиишкиниг шиитпирлээринче районнуң тараажыларын «Тиилелге» колхозтуң ажыл-ишчилери кыйгырып, дүжүттү 30 хонук иштинде чидириг чок ажаап алыр, күрүнеге ийи планны—5 муң тонна тарааны дужаар деп эгелекчи саналды үндүрген. Оларның берген сөзү ажыл-херек-биле карышпас дээрзин ажаалданың баштайгы үе-чадазы база көргүзүп турар. Бо эгелээшкинни СЭКП Каа-Хем райкомунуң бюрозу деткээн. Тиилелгежилерниң үлегер-чижээн өске ажыл-агыйларже нептередир дээш районнуң партия организациязы, чер-чер Советтери боттуг ажылдарны чорудуп турар.

К. ОЧУР-ООЛ,
Каа-Хем райкүүском даргазы.

Ажыл шаанче хавыялыг

Бистиң чуртувустуң хамаатылары боттарының чонунуң мурнунга кандыг-бир чүвеге ачы-хавыялыг, үнелелдиг. Оларны демдеглээри-биле тускай аттарны, орден, медальдарны тургусчан. Ынчангаш совет кижилер, ырда чугаалап кааны ышкаш, ажыл шаанче хавыялыг. Ынчаар төлептиг болган кижилерге чогуур шаңналдарны үе-шаанда тыпсыры база чугула черни ээлеп турар.

«Иениң алдары» орденни, «Иениң медалын» хөй уруглуг иелерге тыпсыры-биле база «Күш-ажылдың хоочуну», «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 30 чылы» медальдар-биле ажылчы чоннарны шаңнаарынга киирип турарының талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүсекчи комитединиң ажылын Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунга чугаалажып көрген. Чөөн-Хемчик районнуң кодээ Советтериниң база Чадаана хоорай, район Советтериниң күүскомнары хөй уруглуг иелерни иениң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаарынга киирерин элээн экижидип, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыктары-биле дүүштүр чорудуп турар. Хөй уруглуг иелерниң болгаш оларның уругларының амыдыралын, өөредилге-кижизидилгезин экижидеринче чогуур сагыш салдынып келген.

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 30 чылы» медаль-биле шаңнадырынга төлептиг кижилерни илередир талазы-биле чогуур ажылдар чоруттунган. Дайын киржикчилери болгаш тылганың ажылдап чораан 47 кижи ол медальды алган. Районда элээн каш күш-ажылдың хоочуннары «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчилери апаргылаан. Үстүнде орденнерни болгаш медальдарны кижилерге байырлыг байдалга тыпсырын чедип ап турар.

Ынчалза-даа ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаарынга кижилер киирер талазы-биле ажыл районда четпес бооп турар. Ылаңгыя «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаарынга кижилер киирерин сула организастаан. Шаңналга киирер дугайында дилеглерге частырыгларны кылып, ол медаль-биле шаңнадырынга төлептиг кижилерниң шоолуг эвес кезээн киирип турар. «Күш-ажылдың хоочуну» медальды 1974 чылдың январьда тургусканындан бээр назылааны дээш 259 кижини пенсияже киирген. Олардан медаль-биле шаңнадырынга чүгле 51 кижини киирген. Оларның иштинден колхоз, совхозтардан пенсияже үнген 224 кижиниң 27-зин медаль-биле шаңнаарынга киирген. «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 30 чылы» медаль-биле шаңнадып болур кижилерни илередип тывар ажылды райкүүском үндезин чок черге соксатканы таарышпас.

Хөй уругларлыг иелерни иениң ордени болгаш медалы-биле шаңнаарынга кииреринде база улуг четпестер бар. Июль айда шаңналга кирер ужурлуг 37 иелерниң документизи кииртинмээн. Шаңналга кирер ужурлуг хөй уруглуг иелерниң учёдунга частырыгларны районнуң социал-хандырылга килдизи, чамдык кодээ Советтерниң күүскомнары болдуруп турар. Документилерни шын эвес долдурар таварылгалар бар. Бо болза райкүүскомнуң талазындан социал-хандырылга килдизиниң, хоорай болгаш кодээ Советтериниң күүскомнарының шаңнал херээниң талазы-биле ажылын кошкак контрольдап, күүском хуралдарынга чугаалашпайн, олардан негелдени бедитпейн турарын херечилеп турар.

Үстүнде адаан орден болгаш медальдар-биле шаңнадыр кижилерни үстүкү органнарже сүмелеп киирер ажылды Чөөн-Хемчик район, Чадаана хоорай болгаш кодээ Советтери багай чорудуп келгенин Дээди Советтиң Президиуму демдеглээш, айыттынган четпестерни дарый чайладырын олардан негээн.

Шаңналга кирер, ылаңгыя «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнадыр ужурлуг кижилерни чогуур үезинде киирип, документилерин шын кылыр талазы-биле организакчы болгаш тайылбыр ажылдарын колхозтарга, совхозтарга, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга калбартыр. Ол ажылче депутаттарны округтарының аайы-биле, кудумчу, квартал комитеттерин киириштирерин район, хоорай, кодээ Советтер күүскомнарынга Президиум даакан.

МААДЫРНЫҢ БРИГАДАЗЫНДА

Ак-Довурак хоорайда № 42 тудуг эргелелиниң Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Калдар-оол Хертекович Данзырыкка удурткан комплекстиг бригада онгу беш чылдың баштайгы чылында тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаа бетинде күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар. Ол бригада бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг алдан аал чурттаар № 107 чуртталга бажыңының тудуун кылып турар. Оон тавааан салгаш, бирги каъдын тудуп доозкаш, ийиги каъдының тудуун эгелей берген.

Чылдың ийиги чартыында алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бригаданың звенолар болгаш тус-тус тудугжулар аразында социалистиг чарыш улам калбарган.

Алдар-сураглыг бригада чеди айларның тудуг планын ниитизи-биле 102 хуу күүсеткен. Бригаданың 4 тудугжу звенолары тус-тус ажыл хуваалдалыг. Чижээ: Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнериниң эдилекчизи, хоочун тудугжу Комбуй-оол Докпак-оолович Ооржактың удурткан 17 кижилиг № 1 дашчылар звенозу бажыңның ханаларын тууйбудан салып турар. Ол звено айда 300 кубометр тууйбу ханалар салыр даалгалыг, ону доктаамал ажыр күүседип турар. Алдарлыг тудугжу, хоорай Советиниң депутады Очур Санаевич Арапайның удурткан 9 кижиден тургустунган № 2 бызаңчы-бетонщиктер звенозу бажыңның өрээлдерин шлак-бетондан хептеп кудуп, кылып турар. Оларның айда даалгазы 900 дөрбелчин метрни кылыр ужурлуг. Ол даалганы звенонуң кежигүннери база чедиишкиниг күүседип турар. Дуржулгалыг, мурнакчы каңнакчы Лүндүп Сыдааның монтажчы-каңнакчылары тудугнуң арматур быжыглаашкыннарын тудуштур каңнаар нарын ажылдарны кызымаккай, чүткүлдүг-биле чорудуп турарлар. Аныяк тудугжу Докулак Оолак удурткан херээжен тудугжулар звенозу янзы-бүрү ажылдар кылып турар. Ол звено тудуг ажылы доозулган каъттарга шеверлел ажылдарын удавас эгелей бээр.

— Бисте кижи бүрүзү ажылды дүрген болгаш шынарлыг кылыр күзел-чүткүлдүг, ажыл шагы үзер, ажылдан озалдаар, ажылды үрей кылыр чорук шуут чок—деп, бригадир чугаалаар.

Шынап-ла Данзырыктың бригадазының кежигүннериниң ажылы бо талазы-биле онзагай. Хоочун тудугжулар Очур Арапай, Күжүгет Алдын-оол, Комбуй-оол Ооржак, Лүндүп Сыдаа олар ажылга кызымак, чүткүлдүг-биле эш-өөрүнге үлегерлиг. Аныяк тудугжулар Каң-оол Назыты, Александр Чамбал, Максим Салчак, Алексей Дагба, Алексей Данзырык, херээжен тудугжулар Допулак Оолак, Дүк-Хап Сарыг, Чечек Мөңге-Назын, Елизавета Дожудаа болгаш өскелер-даа хоочун тудугжулардан чыдып калбайн, олардан ажылга өөренип ап турарлар.

Бригаданың тудуг материалдары, ылаңгыя тууйбу-биле четпес хандырып турары долу күш-биле ажылдаарынга шаптыктап турар. Чижээ, бригада хүн бүрүде 10 муң тууйбуну алыр ужурлуг. Ындыг турбуже Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу хүнде 2500—3000, хөй-ле дизе 5000 тууйбуну берип келген. Ол болза дашчыларның чүгле чартык хүн ажылдаарынга четчир. Оон аңгыда үлетпүр-бүдүрүлге комбинадының берип турары бетон-хоюдугнуң шынары база багай.

Бригаданың тудуг материалдары, ылаңгыя тууйбу-биле үзүктел чок, четчири-биле хандырар дугайында № 42 тудуг эргелели боттуг хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

М. ООРЖАК.
Ак-Довурак хоорай.

Студентилерниң тудугжу отрядтарының күш-ажылчы семестри доозулган. Тываның ажыл-агыйларынга, тудугжуларынга олар улуг дузаны көргүзүп, дыка хөй акша-хереңгини шиңгээдип алганнар.

Тольятти хоорайның политехниктиг институдундан Альтаир-2 отряд студент отрядтар аразында социалистиг чарышка үшкү черни ээлээн.

Аныяк хоорай Ак-Довурактың тудугларынга ол отряд бо чайын ажылдааш, 100 муң ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Сөөлгү хүннерде Альтаир-2-ниң дайынчылары даг-дүгү болбаазырадыр В. И. Ленин аттыг комбинатта чедир кылдынмаан ажылдарны кылып, ТЭЦ-ти алгыдарынга киржип турганнар.

ЧУРУКТА: 1. Альтаир-2-ниң командири Иван Кольгин кол корпуста ажылдап турарлар-биле. 2. М. Лобановка баштаткан бетонщиктер ТЭЦ-тиң тудуунда.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ДЕТКИИР-ДИР МЕН

Моон мурнунда «Шын» солунга Х. Дандааның, Д. Доспаның үнгүлээн материалдарын номчааш, бодумнуң бодалдарым бижиир бодадым. Үстүнде эштер малчыннарга идик-хеп аймаан бүдүрерин чөптүг, шын көдүрүп турардыр. Мен бодум малчын кижи болганымда ол саналга каттыжып тур мен.

Шынап-ла малчыннарга кышкы үеде идик тып алыры берге боор чүве. Ол ышкаш кышкы дүктүг тон аймаан таарыштыр кылгаш, чүгле малчыннарга садары шын айтырыг-дыр. Дүктүг тонну садып алыр дээш сураглаарга-даа магазиннерде чок боор чүве-дир. Бистиң совхоз моон мурнунда чылдарда малчыннарны тускай хеп-биле хандырып турган чүве. Сөөлгү үш чыл иштинде кеңгүс ыттташпас апарган. Чайгы үеде часка кедер тон чугула боор чүве, ону сураглаарга база тывылбас-тыр.

Амгы үеде машина-техниканың көвүдээни-биле ындыг чүве ийикпе, магазинде аът херексели — ээр, чүген, хомут болгаш оон-даа өске баг аймаа шуут көзүлбестээн. Чогум ону кайын тып алырын аайын тыппас кижи-дир мен. Баг херексел чок болза малчын кижиге малды ажаары, ажылдаары берге болгай. Ынчангаш мен үстүнде эштерниң саналынга каттыжып, хөм аймаан таарыштыр бүдүрүп, аът херекселдерин, кышкы тоннарны малчыннарга тускай сатса кандыгыл деп бодаар мен. Ынчаар саттас болза, анаа доорадан чон база алгаш баар болгай, ону утпаза эки.

А. КУНГАА,
Улуг-Хем район, Ак-Туруг суур.

Найырал айының чедиишкини

ССРЭ биле Индияның аразында тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң беш чыл оюнга база Индияның хамаарышпас чоруунуң хүнүнге тураскааткан совет-индий найырал айы Совет Эвилелинге август 31-де чедиишкинниг доозулган.

Эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, өске-даа хөй хоорайларга хөй-нитти төлээлекчилериниң байырлыг хуралдары болуп эрткен. Совет-индий найырал ниитилелиниң коллективтиг кежигүннери бүгү бүдүрүлге, албан черлеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга найыралдың кежээлери база болгулаан. Оларга совет кижилер-биле кады Индияның хөй-ниитизиниң делегациялары — индий-совет культура ниитилелиниң активчилери киришкен.

Ол айның иштинде найыралдыг индий улустуң амыдыралынга тураскааткан фотоделгелгелер база кинофестивальдар болуп эрткен.

— Совет кижилер күш-ажылга ынакшылдыг индий улуска боттарының ханы болгаш чүректиң ханызындан хүндүлелин. Индия-биле бүгү талалыг харылзааларны хөгжүдеринче чүткүлүн база катап көргүскен—деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага совет-индий найырал ниитилелиниң оралакчы президентизи, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы П. И. Климук чугаалаан. Совет-индий найырал улам-на быжыккан болгаш хөгжээн. Ооң чаа чайынналчак илерели СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң болгаш Индияның Премьер-Министри И. Гандиниң аян-чорук солчулгазы болган.

Ол айны совет-индий керээниң беш чыл оюнга таварыштыр чоруткан. Эрткен чылдар ийи чурттуң аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың улам ынай калбарарынга арганы берген. Космонавт болганымда, меңээ ССРЭ биле Индияның космос орбитазынга үре-түңнелдиг ажылдап турарын демдеглеп каары өөрүнчүг. «Арнабата» дээр индий спутникти кады салып үндүргени, ийиги индий спутникти салып үндүреринге белеткел совет база индий эртемденнерниң болгаш тускай эртемниглерниң чедиишкиннииг күш-ажылының херечизи болур—деп, П. И. Климук уламчылаан.

МОСКВА. Найысылалдың Мосфильм кудумчузунда дээрбек бажыңның тудуунуң доозулганының соонда москвачылар барык муң квартира алырлар. Ол бажыңның иштики девискээринде уругаар база спорт шөлдериниң комплекстери бар ногаан сесерлик турар. Дээрбек бажыңны Ленин районнуң септелге-тудуг трестизиниң бирги тудуг эргелелиниң тудугжулары туда берген.

ЧУРУКТА: чаа бажыңның чамдык кезии.

Б. КОРЗИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

БАР-ЛА ЧҮВЕНИ „ЧОК" КЫЛГАН

Өвүр райпозунуң магазиннериниң болгаш складтарының бараан-биле канчаар хандыртынганын чоокта чаа хынап чордум. Баштайгы базымдан эгелээш-ле чөгенчиг байдалга таварыштым. Район төвүнде раймагта болгаш складтарда чамдык барааннар «ховар» чүүлдер апарган. Олар херек кырында Кызылдың складтарында четчир санныы-биле бар бооп турар. Ынчангаш Өвүр райпозунуң ажылдакчылары бар-ла барааннарны садыгларында «чок» кылдып алгаш, «ховар» барааннарны көвүдедип турары элдеп.

Хыналда бооп турган үеде райпонуң садыгларында болгаш складтарында майкалар, костюмнер, ползуноктар чок болган. Эр кижилер болгаш оолдар дүктен кылган чүвүр садып алыр чер тыппайн турар. Чайгы бөрттер (кепкалар, береталар, эр, херээжен кижилерге шляпалар) магазиннерге кезээде турар ужурлуг. А мында оларның дугайы шагда-ла уттундурган. Ажылдап кедер костюмнер, хөвеңниг хөректээш болгаш чүвүр, бөдүүн сорочкалар база шагда-ла чок. Эр-даа, херээжен-даа кижилерге ук аймаа база чок. Хыналда бооп турган үеде 25 размерлиг чаңгыс артикулдуң капрон угу турган. Уругларга уктар шуут чок.

Школачы оолдарга болгаш уругларга форма хеп шуут ховар. Август 11-де ол бараан муң-не келген. Хуваалда кылдынмаан дээш элээн үр чыттырган. Хамык хереглекчилер раймаг садыгжыларының кулаан амыратпастаан. Ол формалар районнуң школачыларын хандырып шыдаар чүве ийикпе. Чүге дээрге чеже хире херек дээрзин билдинмес турган. Рейтузтар келгенде ындыгны хуваалда-биле садар апарган. Ынчангаш чамдыкта таныш-көрүштерже-даа колдай бээр.

Идик садар магазинниң садыгжызы чалгаарап базып турар. Ооң-биле чугаалажырга, «Бараан чок-тур» деп каар. Ында эр, херээжен кираа идиктер шагда-ла чок. А эки туфельдер дугайын чугаалаан-даа дужүү чок. Раймаг август айда 27 муң рубльдиң бараанын саарар планныг, август 11-ге чедир чүгле 7 муң рубльдиң бараанын саарган. Магазинниң бараан шыгжаар черлери барык курулаан. Хыналда бооп турган үеде садыг четкилеринге ыяап-ла турар ужурлуг 80 барааннар «чок» болган. Олар «Росторгодежданың» болгаш өске-даа хандырылга баазаларының складтарында четчири-биле бар.

Ындыг байдал чүге тургустуна бергенил? Райпонуң улуг товароведи Е. Монгуш бараан шилип алыр дээш Кызылга соолгу катап май айда-ла чораан. Кызылче үргүлчү чорупп турары берге болгай аан. Ынчалза-даа эки чагыгдан киирип турар болза, баазалар барааннарны ол чагыг ёзугаар чорудуп берип болур-ла болгай. Садыг черлери кижилерниң хереглеелдериниң өөренип көрбейн турар, чамдыктарында чагыг санал дептерлери безин чок. Магазиннерде ассортимент минимумнары база чок, ол дугайын чамдык садыгжылар билбес. Респотребсоюз ооң-биле чүге хандырбайн турар чүве ийик.

Ассортимент минимумун барымдаалап турган хыналда кылыр болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилери магазиннерде бар барааннарны хынап турар ужурлуг. Ындыг хыналдалар база чорувайн турар болгаш чок барааннарны четчелээрин негевейн турар.

Ам күс келген. Күскү үеде херек барааннарже кичээнгей салыры чугула. Ындыг барааннар магазиннерде ховар, харын чамдыктарында чок бооп турар. Ынчангаш үстүнде илереттинген фактылардан чогуур түңнелди Өвүр райпонуң ажылдакчылары кылгаш, байдалды дарый эдип алыр боор дээрзинге идегээр апаар.

Т. КАРАЧАКОВ,
«Росторгодежда» баазазының контролёр-товароведи.

ДОННУҢ КҮЗҮН ЧАЖАР ТАРАА ШӨЛДЕРИ

Ростов обласка күзүн чажар культуралар 2 миллион 500 муң гектар черни ээлээр

Дон—күзүн чажып тараан кызыл-тастың эң хөй берикчилериниң бирээзи. Областың колхозтары болгаш совхозтары таарымчалыг чылдарда күзүн чаштырар-таарааларның ажаалда шөлдерин ийи миллион гектар чедирип келген. Тоску беш чылда күзүн чаштырар тарааларның дүжүткүрү чазын чаштырар тарааларнындан 5,4 центнерге хөй болган болгаш бир гектардан-на 21,5 центнер болган.

Бо чылың күскү тарылганы калбартырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Донуң ховуларынга болгулаан суггур чаашкыннар хөрзүннү эки суггарган. Чер белен болу берип, үрезин чаштырарын магнай берген:

Ростов областың кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң база эртемденнериниң Ростовка болган чөвүлел хуралынга күскү чаштырылганың онзагай чүүлдериниң, күскү тарылганы калбартырының талазы-биле сорулгаларның дугайында чугаа болган. Санал бергеннер күскү тарылганың шөлүн улгаттырарының, чаштырылганы организастыг база шынарлыг чорударының эргежок чугулазын санал бергеннер онзалап демдеглээннер. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң сүмелерин удуртулга болдургаш, обласда бригада бүрүзүнге, салбыр бүрүзүнге, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге күскү чаштырылганы эң-не улуу-биле калбартырын баш удур көрген хемчеглерни ажылдап кылган. Бо чылын Донга күзүн чаштырар культуралар 2,5 миллион ажыг гектар черни ээлээр, ол болза, сөөлгү он чылдыындан 300—400 муң гектарга хөй болур.

Күзүн чаштырар кызыл-тастың, арбайның дүрген өзүүчел чаа сорттары чазын тарылган культуралардан элээн хөй база элээн доктаамал дүжүттү бээрин практика көргүскен. Ынчангаш күскү тарылганы калбартыры тараа бүдүрүлгезин улам ыңай улгаттырарының идегелдиг оруу болур.

Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, Донуң чер ажылдакчылары оңгу беш чылда тарааның ниити ажаап алышкының 8 миллион тонна, а ону күрүнеге садарын дөрт миллион тонна чедирерин боттарының кол сорулгазы кылдыр салганнар. Ол сорулганы чедип алырынга күзүн чаштырар кызыл-тас кол рольду ойнаар. Оон тарылга шөлдерин калбартпышаан, тараажылар черни, машиналарның техниктиг аргаларын, чемишчидилгелерни эки ажыглаарының, күзүн чаштырар тарааның дүрген өзер сорттарын калбаа-биле нептередириниң, оларны ажылдап кылырының дээштиг технологиязын калбаа-биле нептередириниң аргазы-биле дүжүткүр чорукту бедидериниң дугайында сагыш салыр.

Чөвүлел хуралга элээн каш ажыл-агыйларның эки дуржулгазын демдеглээн. Элээн улуг шөлдерге бир гектардан-на күзүн чаштырар тарааларның 35—40 центнер дүжүттерин Сальск районнуң «Гигант», Миллерово районнуң «Мальчевский» совхозтары, Зерноград районнуң Ленин аттыг болгаш Калинин аттыг колхозтары ап келген. Азов районнуң «Заветы Ильича» колхозтан Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ф. Я. Каниветстиң механизаторлар отряды 1120 гектар шөлдүг черниң гектар бүрүзүнден 51 центнер тараа дүжүдүн алган.

Агаар-бойдустуң онзагай чүүлдерин, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин барымдаалап тургаш, областың колхозтарында база совхозтарында келир чылдың дүжүдүнге күскү чаштырылганы шынарлыг чорударының талазы-биле агротехниктиг негелделерни ажылдап кылган. Бо чылын ажаалда-транспорт звеноларын болгаш комплекстерин калбаа-биле нептереткени тараа ажаалдазы биле хөрзүннү белеткээриниң аразынга үр үени тургуспазының аргазын ажыл-агыйларга берген.

Күзүн чаштырар культураларның бедик база доктаамал дүжүдүн өстүрериниң агрокомплекизинде чемишчидилгелерниң чогумчалыг ажыглаары чугула ужур-дузалыг деп көрдүнген. Күзүн чаштырар культуралар тарыыр черлерге ам безин миллион тонна ажыг органиктиг чемишчидилгелерни чаштырган. Тараа чажары-биле кады чаштырар дээш фосфаттыг болгаш нарын минералдыг чемишчидилгелерни чыып эгелээн. Ол чорук оларны 950 муң ажыг гектар черге аңгылай чаштырар арганы бээр. Күзүн чаштырган-тарааларның элээн улуг шөлдеринге күзүн болгаш чазын немелде чемишчидилгелерни төгер.

Тараажылар шөлдерни чүгле эки шынарлыг үрезиннер-биле чаштырарын кызар. Областың сөөлгү талазынга «Краснодарская-39», «Одесская-51», «Северодонская», «Мироновская юбилейная» сорттарны, мурнуу районнарга —«Ростовчанка», «Донская-остистая», «Одесская-51», «Краснодарская-39» сорттарны чаштырар. Эртемден И. Г. Каличенконуң үндүргени эң-не дүжүткүр, дүрген өзүүчел сорттарны күскү тарылганың үштүң ийи кезиинден хөйүнге тарыыр. Күзүн тарыыр культураларның чаштырылгазын эң-не таарымчалыг хуусаа иштинде, 6—8 ажыл хүннериниң дургузунда ажылды шынарлыг кылдыр чорудар сорулганы Дон механизаторларынга салган. Ону кылырынга колхозтарда болгаш совхозтарда амгы үениң күчүлүг техниказы база мергежилдиг кадрлар бар.

«77 чылдың дүжүдүнге — тараажының магадылалы!» деп лозун-биле шимчээшкинни калбартып чорударынче Донуң чер ажылдакчыларын кыйгырган Азов районда «Заветы Ильича» колхозтуң бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ф. Я. Каниветстиң инициативазын чөвүлел хуралдың киржикчилери чүүлдүг деп санаан. **(СЭТА).**

Н. Тихоновтуң юбилейи

Шылгараңгай совет чогаалчы болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың болгаш делегейниң «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары» дээш Ленинчи шаңналының лауреады Н. С. Тихоновтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чылы декабрьда болур. Бо талазы-биле Бүгү-эвилелдиң юбилей комитеди тургустунган. Оон составында—литератураның болгаш уран чүүлдүң сураглыг ажылдакчылары, идеология талазы-биле төп албан черлериниң болгаш чогаадыкчы эвилелдерниң удуртукчулары кирген. Комитеттиң даргазы—Г. М. Марков.

Н. С. Тихоновтуң юбилейинге холбаштырган байырлалдыг кежээни ССР Эвилелиниң Улуг театрынга эрттирер.

(СЭТА).

Ч А А   Ж У Р Н А Л

1977 чылдың январьдан эгелеп «Ажыл-агый болгаш эрге» деп, ай санында үнер, чаа ниитилел-политиктиг болгаш эртем-теоретиктиг журнал үнүп эгелээр.

Журналга планныг онаалдаларны болгаш кериэлиг хүлээлгелерни күүседиринге, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидеринге, ниитилел бүдүрүлгезиниң орулгалыын бедидеринге, а ол ышкаш ажыл-агыйжы эвес чорук биле демиселге эргениң аргаларын ажыглаарының дуржулгазының дугайында материалдарны парлаар. Ажыл-агыйның хоойлужудулгазын, совет экономиканы хөгжүдериниң, бүдүрүлге база күш-ажылчы сагылга-чурумну быжыглаарының эрге талазы-биле айтырыгларын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының айтырыгларын аңаа чугаалажырын көрүп турар. Журналдың арыннарындан номчукчу публицистика чүүлдерин, репортажтарны болгаш фельетоннарны номчуп болур. Журналды улус ажыл-агыйында эрге талазы-биле ажылды чорудуп турар ажыл-агый удуртукчуларынга, совет аппараттың ажылдакчыларынга, юристерге база тускай эртемниглерге, эртем ажылдакчыларынга, юридиктиг болгаш экономиктиг дээди өөредилге черлериниң башкыларынга база студентилеринге, а ол ышкаш бүдүрүлгени удуртуп башкарарынга киржип турар ажылчы чоннарның калбак активинге таарыштыр үндүрер.
(СЭТА).

делегей бо хүннерде

НИИТИ ЭРГЕ-АЖЫКТАРГА

БЕРЛИН. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Берлин конференциязының түңнелдери чүгле бүгү делегейниң коммунистериниң ортузунда эвес, харын бистиң бөмбүрзээвистиң миллион-миллион күш-ажылчы массаларының ортузундан эң-не калбак деткимчени алган деп, неделя санында үнер «Хоризонт» солун бижээн.

Ийи чурттакчызының бирээзи-ле социалистиг чурттуң хамаатызы болуп турар болгаш 29 миллион коммунистер санаттынып турар «хоочун диптиң» коммунистериниң созун дээшилгелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштер сеткил ханышкын-биле хүлээп алган. Берлин конференциязы түгле коммунистерге эвес, харын бистиң бөмбүрзээвиске бүгү делегей хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Ол конференция болза оон киржикчилериниң улустарның амыдыралчы эрге-ажыктары дээш демиселге хүрээлеңнерин улам-на ыяк сырый каттыштырарынче, Маркстың, Энгельстиң болгаш Ленинниң улуг өөредиинге үндезилээн, интернационалчы сагыш-сеткил каттыштырылгазын хөгжүдеринче база ханыладырынче чүткүлүнүң илерээшкини болган.

Берлин конференциязының эң чугула сорулгаазы болза тайбың кожа-хелбээ доктаашкынче болгаш чаарылдышкынче Хельсинкиге эгелээн оруктуу уламчылаары турган.

Коммунистиг шимчээшкин тайбың дээш демиселде эң-не дээшилгелиг болгаш хажык чок политиктиг күш болуп турар, чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң үндезин эрге-ажыктары дээш ол демиселип турар дээрзин Берлин конференциязы база катап көргүскен деп, чүүлдүң түңнелинде айыткан.

ЧАҢГЫС ЭП ДЭЭШ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Элээн каш айларның иштинде Португалияда чамдык билдингир күштер, чижээ, соцпартия болгаш элээн чаш профэвилел „федерациялары профэвилелдиң чаңгыс эвинин дугайында хоойлуну күш чок болдурарын чедип алыр дээш оралдажып кылганнар. Амгы үеде португал ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 80 хуузун бодунуң хүрээлежинде каттыштырып турар португал ажылчы чоннарның чаңгыс аай профтөвү болур Интерсиндикалдың төлээлекчи шынарынга чигзиишгни тургузарын олар оралдашканнар.

Чуртта чаңгыс аай профэвилел шимчээшкинин чарыдыырарынче угланган оралдажылышкынныарны бүгү тала-биле деткээн калбак кампаниязы барыын үзелдиг буржуаа парлалга чоруда берген.

«Бүгү профэвилелдериниң чаңгыс эвин түгле быжыглап тура, профэвилелдиң иштинге демократияның принципин камгалавышаан, ам болур деп турар аңгы тулчуушкуннарга чедиишкинниг-биле белеткенип болур»— деп, «Диарну» солун айыткан. Бүгү ажылчы чоннарга, бүгү профэвилел организацияларынга болгаш оларның удуртукчуларынга кыйгырыг үндүргеш, Интерсиндикал аңгы дайзынының хөделиишкиннеринге хамаарыштыр үргүлчүнүң серемчилелин тургузарынче кыйгырган» деп, ол солун сагындырган.

Б у я н н ы г   ч у р т

ДАКАР. (СЭТА). ССРЭ-ниң—эң-не янзы-бүрү талаларга улустар аразының бүгү талалыг кады ажылдажылгазынга ажык, буянныг чурт деп, кеску сенегал журналист Али Ндау «Солей» солунга бижээн.

ССРЭ-ниң хөгжүп орар чурттар-биле харылзааларының хөгжүүрүнге бүгү-ле аргалар-биле шаптык кадарын оралдажып турар күштер делегейде ам-даа бар деп, ол онзалап демдеглээн. Ынчалза-даа ол бүгү түңнел чок күжениишкиннер буурап дүжер. Хамаарышпас аныяк күрүнелерниң хөй-ниитизи делегейде эң-не баштайгы социалистиг күрүне биле харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге ханы соңуургалдыг.

ССРЭ-ниң тургусканы дээр «демир кежегениң» барының дугайында «соок дайын» талалакчыларының хоозун бадыткалдары бүгү совет боттуг чүүлдер-биле ойтур шаптырган деп, чүүлдүң автору онзалап демдеглээн. Ол тоолчургу «кежеге» болза Советтер чурту-биле харылзааларга бо хүнге чедир удурланып келгеннерге чүгле чажыртынар чүүл болурундан өске чүү-даа эвес тир.

ВСР. Бо чылын бүгү Вьетнамга ристиң часкы эки дүжүдүн алган. Кандаашкыннар турза-даа, чурттуң мурнуу талазынга дүжүт мурнуку чылдардан эки болган. Чурттуң рис өстүрер кол чери—Меконг хемниң аксынга ол культураны 270 муң гектар черге тараан болгаш оларның кайызындан-даа ортумаа-биле үш тонна ажыг ристи, а мурнакчы ажыл-агыйлар-да дөрт-беш тонна ристи бир гектардан-на алган.

Агаар-бойдустуң таарымчалыг эвес байдалдары рис өстүреринге республиканың соңгу талазынга немелде бергедээшкиннерни тургускан. Ынчалза-даа ону 1974 чылдыындан хөй черге тараан. Эң-не бедик дүжүттү Ханамнинь, Тхайбинь, Хашонбинь можулар алган.

ЧУРУКТА: Фуфонг кооперативте (Хашонбинь можу).

ВИА — СЭТА-ның фотозу.

РКП-ниң съездизи доозулган

ТАНАНАРИВЕ. (СЭТА). Реюньонуң Коммунистиг партиязының Ле-Порт хоорайга доозулган IV съездизи Реюньонуң ажылчы чоннарының эрге-ажыктарынга бердингенниниң тодаргай көргүзүү болган.

РКП-ниң Чиңгине секретары Поль Вержес отчёт илеткелинге тайбыңның болгаш социал дээшилгениң күштериниң сөөлгү үеде чаалап алган шылгараңгай тиилелгелеринге, делегейниң социалистиг системазының улам ыңай быжыгылышкынынга, улустарның империализмге болгаш колониализмге удур национал-хосталгалыг демиселинде, а ол ышкаш капиталистиг чурттарда ажылчын база демократтыг шимчээшкинде чедиишкиннерге байыр чедирген.

РКП-ниң Чиңгине секретары отчёт илеткелинге Францияның Индий океанда департаментизи болур Реюньонда чоннуң аар-берге байдалын ханызы-биле анализтээн болгаш ортулуктуң экономиказының хожудаашкынын, чаңгыс черде таптаашкынын болгаш чаңгыс талалыг характерин, ажылчы чоннарның калбак массаларының качыгдап турары чединмес-түрегделдиг база ажыл чокталыр чорукту узуткаарының талазы-биле хемчеглерниң тодаргай программазын саналдаан.

Отчёт илеткелде демдеглеп турары болза: хөгжүлдениң амгы үе-чадазында ортулуктуң бергедеп турар айтырыгларын чүгле «демократтыг база улусчу автономияның» байдалдарынга шиитпирлээн туруп болур деп, Реюньонуң коммунистери санап турар, ол дээш РКП болгаш ортулуктуң бүгү-ле дээшилгелиг күштери демиседжип турар.

Тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш, Индий океанда империалистиг шериг баазаларынга удур демиселге РКП-ниң салыышкынын бедик-биле үнелеп турар. РКП-ниң IV съездизинге СЭКП ТК-ның чедирген байырын 655 делегат чылыы-биле уткаан.

РКП ТК-ның отчёт илеткелин делегаттар чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп бадылаан болгаш түңнел резолюцияны хүлээп алган.

Съезд РКП ТК-ның чаа составын соңгаан. РКП-ниң Чиңгине секретарынга Поль Вержести база катап соңгаан.

ЧИЛИ ПАТРИОТТАРНЫ ХОСТААР!

ПРАГА. Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы (ПБФ) Чилиниң ажылчы чоннары-биле болгаш улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүн сентябрь 11-де эрттиреринче бүгү делегейниң ажылчы чоннарын кыйгырган.

КНО-нуң Кол ассамблеязы болгаш делегейниң өске-даа организациялары истеп сүрүүшкүннерни хөй удаа буруу шаап турбуже, ону барымдаалавайн, Пиночеттиң фашистиг бөлүү ындыг хөделиишкиннерниң политиказын уламчылап келген деп ПБФ-ниң ында парлап үндүрген кыйгырыында айыткан.

ГАВАНА. Латин Американың ажылчы чоннарының профэвилел чаңгыс эвиниң доктаамал конгрезиниң организациязы Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазын күштелдиреринче кыйгырган. Чилиге хаанныг эргилдениң үш чыл болган оюнда, бо чылдың сентябрьда Латин Америк диптиң бүгү профэвилел организациялары Чилиниң шериг-фашистиг хунтазының өлүрүкчү чоруунга болгаш истеп-сүрүүшкүн политиказынга удурланган массалыг митингилерни болгаш чыскаалдарны чорудар деп, ол организацияның тараткан медеглелинде дыңнаткан.

БОНН. Чили хунтаның концлагерьлеринде болгаш кара-бажыңнарында муң-муң патриоттар хилинчектенип турар. Оларны каржы-дошкуну-биле хилинчектеп, херек кырында оларга кандыг-даа эмчи дузаламчызын көргүспейн турар деп Германияның социал-демократтыг партиязының парлалга талазы-биле албан чериниң парлап үндүрген документизинде айыткан. **(СЭТА).**

Хээлилээшкиннерни хоойлужуткан

ЛАГОС. (СЭТА). Хөгжүп орар чурттарда албан-дужаалдыг кижилерни хээлилээрин амгы үеде АКШ-тың күрүне политиказы болдурган. Ындыг түңнелди Нигерияның «Уэст африкэн Пайлот» солуну үндүрген.

Даштыкы албан-дужаалдыг кижилерге делегей монополияларының «тускай төлевирлериг» даңзылаар дугайында хоойлу төлевилелин АКШ-тың конгрезинге чугаалажып көөрү-биле киргенин тайылбырлап тура, ол хоойлу төлевилели болза, Барыын чүктүң монополистиг капиталының эрге-ажыктарынга хөгжүп орар чурттарның күрүне аппаратының ажылдакчыларын хээлилээрин херек кырында ажык кылырынче оралдажылышкын болур деп, солун демдеглээн. Лусакага Г. Киссинджерниң чардааны Каттышкан Штаттарның Африка айтырыгларынга «чаа хамаарылгазы» турбуже, Вашингтонга чагырткан делегей монополиялары Форстерниң болгаш Смиттиң расисчи ёзу-чурумнарын идепкейлиг-биле деткиивишаан деп, солун онзалап демдеглээн. Преторияның болгаш Солсбериниң ёзу-чурумнарының экономиказынга олар улуг капитал салыышкыннарын чорудуп, расисчилерге боо-чепсекти база дайынчы техниканы садып, диптиң ол районунда хосталгалыг шимчээшкиннерни базарынга хөлезилекчилер белеткээринге акша-хөреңгини чарыгдап келгеннер.

Өзүп турар ажыл чок чорукка, амыдырал деңнелиниң кудулаанынга, расизмге удурланып Вашингтоннуң кудумчуларынга чыскаал кылган муң-муң ажылчы чоннар хөй миллион американ ажыл чоктарга ажылды бээрин, амыдырап-чурттаарынга четчир ажыл төлевирин, расалар ылгай кербейн өөренир эргени тыпсырын негээннер.

ЦБ—ПМА-ның фотозу.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның президентизи кылдыр соңгуттурган И. Саркис Ливанның кризизин таарыштыр шиитпирлээриниң аргаларын сирия удуртукчулар-биле чугаалажып көөрү-биле август 31-де Дамаскыга чедип келген.

Ливан найысылалдың чоок болгаш барыын районнарының аразында каш хонуктарның иштинде элээн тайбың үениң соонда август 31-ниң дүнезинде снарядтар болгаш ракеталар база катап частып эгелээн. Артиллерия болгаш минометтар-биле каржы-дошкун аткылажылыышкыннар Ливанның даглыг районнарында уламчылавышаан.

Барыын үзелдиг Христиан партияларының болгаш бөлүктерниң удуртукчулары «каттышкан шериг командылалын» тургусканының дугайын август 30-де кежээ медеглээннер. Оон составында фалангистер партиязы, национал либералдар партиязы, «өөн камгалалының фронтузунуң» эмин эрттир барыын үзелдиг организациязы болгаш маронит лиганың чепсектиг отрядтары кирген. Барыын үзелдиглерниң удуртукчулары командылалды тургусканы «Ливанның бүгү девискээрин хостаарынче» угланган деп медеглээннер. Ол дээрге удурланышкынның палестин шимчээшкинин чок кылыр дээни ол болур.

ЛИВИЯ: хамаарышпас чоруктуң чеди чылы

50 чылдар үезинде географтыг тайылбыр номнарынга Ливияны «хожудаңгай аграрлыг ажылдыг чурт» деп адап турган. Ол үеде ук чурт шынап-ла ындыг турган—көшкүн бедуиннер чурттаан элезинниг элеңгий хову, хүнге изидир чирткен элезиннер болгаш даштар аразында ховаар таваржыр оазистер. Кандыг-даа хөгжээн үлетпүр чок, чон барык-ла бүрүнү-биле үжүк-бижик билбес турган. Чурттуң ядыы-түреңги чонунуң салым-чолун херекке албас феодалдар аразында адаан-ожээн кылып турган. Колониализм үезинден арткан аар-берге уржуктар ындыг. Ёзулуг хамаарышпас чорукту чедип алырының үезинде Ливия чылда чурттакчы чоннуң кижи санынга онаажыр орулгазы 18 хире фунт болуп, делегейниң эң-не хожудаңгай күрүнелериниң санынга кирип турган. Бир эвес ийи он чыл мурнуунда оон нефть тывылбаан болза, ол ам-даа дыка үр үениң дургузунда ындыг болуп артып каар чадавас.

ГДР-ден барган журналистер Шмидт биле Пашковяк Ливияның Бир-Зельтен шынаазында нефтилиг черлериниң бирээзиниң дугайын мынчаар бижип турар. «Зельтен төвү казанак бажыңнарлыг суурдан, элээн каш чурттаалга вагончиктериниден болгаш нефть куткан дөрт улуг шыгжамыр савалардан тургустунган. Чаңгыс-ла борбак өрүмнээр суургалыг чүү адам мындыг нефть тывып чери боор? деп кайгап калган бис.

— А өрүмнээр суургаларның херээ чүү боор?— деп биске ынчаар харылаан.— Бир-Зельтенде нефть боду-ла шыгжамыр саваже агып кирип чыдар чүве болгай. Аңаа насос безин херек чок...»

Ол сөстер дыка хөй чүүлдерни тайылбырлап турар. Нефтилиг кадыг чер адаанда кыдыра чыдар болганда, Ливияның нефтилиг черлери делегейде эң-не орулгалыг болуп турар. Оон аңгыда ливия нефтиниң база бир онзагай чүүлү болза, ында күгүр холуксаазының шоолуг эвези, ынчангаш ук нефть делегей рынокунга кончуг үнелиг. Бир эвес Ливияның географтыг байдалының таарымчалыын аңаа кадыптар болза, даштыкы нефть компанияларының ол чуртче шуут-ла куттулуп келгени билдингир апаар.

Даштыкы капиталдың дүрген кирип турган чоруу 60 чылдар үезинде чуртка нефть тывыжының үлетпүрүнүң чыл бүрүде өзүлдезин 30 хуу чедирип турган. Он чылдың төнчүзүнде Ливия ол талазы-биле делегейге кол черлерниң бирээзин ээлээн.

Нефть тывыжының шапкын хөгжүлдези болгаш нефтини сатканындан кирип турар улуг олча-ажык чурттуң саңхөө байдалын база төлелге балансызын дыка экижиткен. Ынчалзажок чоннуң хөй кезииниң амыдыралының байдалы барык-ла өскерилбээн. Оон туржук «нефть хөөрээшкини» ливия экономикага дыка шыңгыы багай уржуктарны таварыштырган. Нефтиден ап турар улуг ажык-кончаа бюджетке когарал чогу биле аъш-чем продуктуларын киирип алырын көвүдедириниң база ол-ла үеде хөм, алгы, чер тооруу болгаш мал база чер ажылының продукциязының өске-даа хевирлери дээн ышкаш шак ындыг чаңгыс чыл болган экспорт бараанынарын кызырарының аргазын берип турган. Ол чорук чурттуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң баазазын дыка кошкаткан болгаш кодээ чоннуң хоорайларже массалыг көжүүшкүнүн болдурган. Ынчаар орта хоорайларга чидиг чурттаалга кризизи тургустунуп келген болгаш ажыл чоктарның саны хөлчок өскен. акшаның үнезиниң кудулаары күштелген. Ол бүгү чүүлдер болгаш ливия девискээрге америк база англи шериг баазаларының турганы, Идрис хаанының империалисчи антинационалистиг угланыышкыны калбак массаларның таарышпас чоруун күштелдирген болгаш дээшилгелиг хоониуг ливийжилериниң талазындан хаанның ёзу-чурумун шүгүмчүлээрин болдурган. Ындыг байдалдарның үезинде чеди чыл мурнунда, 1969 чылдың сентябрь 1-де, М. Каддафиге баштаткан бөлүк аныяк офицерлер хаанны дүжүр октаап болгаш Ливияны республика кылдыр чарлаан.

Эрткен чеди чыл чурттуң социал-экономиктиг амыдыралынга үндезин чаартылгаларның чылдары болган. Бойдус байлактарын, а ол ышкаш элээн каш даштыкы компанияларның болгаш банкыларның хууда өнчүзүн күрүне национализастаан, арткаңнарының ажыл-чорудулгазынга шыңгыы контрольду тургускан, ажылчы чоннарның чаагай амыдыралын бедидеринче угланган чугула хемчеглерни ап чоруткан.

Хөгжүлдениң үш чыл планын (1973—1975 чылдар) күүседириниң чорудулгазында Ливия Араб Республика биче эвес чедиишкиннерни чедип алган. Чуртка он-он национал үлетпүр бүдүрүлгелерин тудуп тургускан, күрүне секторунуң үлүг-хуузу аажок өскен, ам бүдүрүүшкүннүң ниити хемчээлиниң дөрттүң үш кезээ аңаа онаажып турар. Кодээ ажыл-агыйда байдал экижээн. Чурттаалга тудуушкунунга, медицина хандырылгазынга, чырыдылгазынга чогумчалыг боттуг өскерлиишкиннер болгулаан. Чурттакчы чоннуң кижи санынга онаажыр алырга, национал орулга чыл бүрүде ийи катап өзүп турар, ол чорук ливия ажылчы чоннарының амыдыралының байдалын улам-на экижидип турар.

Күүседири 1976 чылда эгелээн чаа беш чыл планы ЛАР-ның мурнунга улам-на улуг сорулгаларны салып турар. «Нефтиден алыр орулгаларны ажыглап тургаш, чурттуң нефтиден хамаарылгалыг чоруун узуткаарын чедип алыр»—чаа беш чыл планының директиваларында баш удур көрдүнген күрүнениң экономиктиг политиказының кол угланыышкыны ындыг.

Бо беш чылда чуртка аар болгаш машина тудуунуң үлетпүрүнүң 30 хире бүдүрүлгелерин (Соңгу Африкада эң улуг, чылда 5 млн. тонна шой болгаш каң бүдүрер Мисуратта металлургия комбинадын кииринштир) тудуп тургузарын, нефтехимия үлетпүрүнүң баазазын быжыглаарын, аъш-чем аймаанга Ливияның бүрүнү-биле боду хандыртынар чоруун чедип алыры-биле кодээге «ногаан революцияны» уламчылаарын төлевилээн. Үжүк-бижик билбес чорукту узуткаарының, национал кадрларны белеткээриниң, чоннуң чаагай амыдыралын улам ыңай бедидериниң айтырыгларынга-даа чазак улуг кичээңгейни салган турар.

Чуртка туруп турган даштыкы баазаларны узуткааш, республиканың чазаа национал хосталга дээш демиселип турар улустарны деткиирынче, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг демкаттыжтырылгазының өске-даа чурттары-биле харылзааларны быжыглаарынче, Израиль шериглерни ээлеп алганы араб девискээрлерден үндүреринге үндезилээн, Чоокку Чөөн чүк кризизин чөптүг аайлаан шиитпирлээринче угланган антиимпериалистиг шугумну ам делегей аренада чорудуп турар.

АКШ-тың киржилгези ёзугар Израиль-биле тускай дугуржуушкунну чедип алырынче чүткүп турар ындыг чурттарга Ливияның ол угланыышкыны таарышпас болуп турар. Сөөлгү үеде Египеттиң удуртукчуларының Ливияның адрезинге кыжаныышкын кылып, ливия элчинник Каирден үндүрүп, ливия-египет кызыгаарда байдалды чидигледиргенин чогум-на оон-биле тайылбырлаар.

Ливанда халаптыг болуушкуннар ышкаш, Ливияны долгандыр болуп турар болуушкуннар болза араб чаңгыс эпке база бар согуушкунну таварыштырар, араб улустарның кол сорулгадан —израиль агрессия-биле демиседен чардыктырар дээш империализмниң болгаш реакцияның күштериниң ниити планының кезээ болуру чигзиниг чок.

Н. ЗАБОРИН.
(СЭТА).

◆ Кижилер, фактылар болгаш болуушкуннар ◆

ДӨРТЕН ЧЫЛ—ТӨӨГҮ-ДҮР

«Баштайгы өөреникчилеримниң ажы-төлдери безин ам бистиң школавысты доозуп үнүп турарлар. Танывазым улус кудумчуга мени «Экии, башкы!» деп мендилээр боордур. Олар—чок-ла болза мээн баштайгы өөреникчилеримниң уруг-дарыы азы амгы сургуулдарывыстың ада-иелери боор чорду. Ол ийи чымчак сөсте, оларның чылыг хүлүмзүрүүнден бедик шаңнал меңээ турбас ышкаш сагындырар-дыр»—деп, Агриппина Константиновна бодунуң эрткен оруунуң дугайында чугаазын доосkан чүве.

Шынап-ла, бир өөредилге чылында ол башкы, бети дээрге-ле, үш класс башкылаар турган дийик, а класс бүрүзүнде үжен өөреникчи бар деп бодаарга безин, ол чылда тозан кижини өөредир турган ышкажыл. А ындыг өөредилге чылдары Агриппина Константиновна Конгарованың амыдыралында ам дөртен катап болган. Ону бодап көөрге, шынап-ла чаңгыс кижиниң башкылап чораан улузу бүдүн суму чонун ажыр өзе берип болур-дур...

Шак ол ийи каът бажың ам Кызылда шагда-ла чок. Ооң орнунда даш бажыңда ам уруглар эмнелгезиниң салбыры бар. «Бо черге Тыва Арат Республиканың төөгүзүнге бир дугаар национал школа-биле каттышкан өөредилге комбинады турган. Аңаа ортумак тускай эртемниг башкыларны, эмчилерни. партия ажылдакчыларын белеткеп турган» деп тураскаалдыг самбыраны-даа ында аспаан. Ынчалза-даа ол школаның азы комбинаттың баштайгы доозукчулары албан-херек ужурунда найысылалга дужуп келгенде, ол черге болганчок чеде бээрлер. Оон-на хамык сактыышкыннар эгелээр. Ынчап олар база катап Игорь, Алексей, Раиса азы Маша болу бергилеп, сургуул чылдарын сактырлар. Игорь Чагович Эргил-оол биле Мария Ивановна Тещукова Кызылдың башкы училищезинде башкылап турарын. Раиса Тарасовна Отрокова башкы институдунга пенсияже үнгүжеге чедир ажылдаанын-даа ынчап биче када утту кааптарлар. Өөреникчи чылдарының, чалыы назынның дугайында сактыышкыннарның күштүг ындыг. Оларның-биле кады өөренип чораан башкы техникумунуң баштайгы доозукчуларының бирээзи—мээң башкым Агриппина Константиновна Конгарова чүве.

Башкывыстың ада-иези революция мурнунда амгы Улуг-Хем районнуң Арысканга чурттап чорааннар. 1918 чылда өг-бүлеге кыс уруг төрүттүнген. Ада-ие оозун Груша деп чассыдып адап алганнар. Чаш назынның магалыг, кызыл-бут чечек сузуп ойнап чоруур үези эрте берген. Конгаровтар уруун Шагаан-Арыгга ынчан турган ийи чыл хуусаалыг орус школага кирип кааннар. Ол чылдар билдиртпейн эрте берген. «Ам капчаарыл, уруунуң өөредилгезин ара каар бе?» деп айтырыг оларның мурнунга туруп келген. Эрги үениң эртип, чаа үениң хаязы чырып олурганын дуржулгалыг улус эндевээн. Элээн үр сүмелешкениниң соонда Хем-Белдиринче (амгы Кызыл хоорайже) көжерин шиитпирлээннер. Ынчангаш чедиги классты Агриппина Кызылдың баштайгы орус школазынга, амгы № 1 школага доосkан. Ол чылын, чаяан болуп, аныяк Тыва Арат Республикага башкы кадрларын белеткээри-биле база-ла орус дыл кырынга ажыткан башкы техникумунче кирип алган. Үш чыл эрткенде ол техникум бодунуң баштайгы болгаш сөөлгү доозукчуларын доостуруп үндүрген. Ол үеден эгелээш ол техникумнуң орнунга өөредилге комбинады ажылдап эгелээн. Ооң эргежок чугулазын үениң негеп келгени ол. Башкылардан аңгыда өске мергежилдерниң баштайгы-даа бол белеткелин эрттирген кижилерин төпке-даа, көдээге-даа чоп манап турган.

— Техникум доосkаш-ла өөредилге комбинадынга орус дыл болгаш литература башкылай бердим—деп, Агриппина Константиновна сактып чугаалап орар.—Сургуулдарым ынчан колдуунда-ла мээң-биле чажыт, азы улуг-даа болур турган. Оларның бижик, номче «хоптак» сундулуг деп чүвезин көрген болзунараа! Олардан ам сураглыг башкылар, эмчилер, партия, совет ажылдакчылары үнгүлээн-дир.

Он чыл—кижиниң амыдыралында улуг хуусаа. Ол үениң иштинде Агриппина Константиновна өг-бүлелиг, ийи уруглуг апарган. Тыва национал школаның баштайгы онгу классчыларының доозар үези база-ла келген. Ынчан Тыва Арат Республика Совет Эвилелинге эки тура-биле каттышкандан бээр чаа-ла ийи чыл ажып турган. Ортумак школаны баштай доосkан, он ажыг тыва оолдар, кыстарның шуптузун Ленинградтың күрүне университединче өөредип чоруткан. Оларның-биле кады башкы Агриппина Константиновна Конгарова база-ла дээди эртем чедип алыр дээш ынаар хапкан. Аныяк кижиниң билиглерже сундулуунуң күштүг ынчаар база катап илерээн.

— Ынчаарда кады өөренип чораан өөрүңерден кымнарны адап болур силер, Агриппина Константиновна? —деп оон айтырган мен.

— Оларның хөй кезии ам удуртур ажылдарда—деп, башкы чугаалады.—Юрий Аранчын — ТДЛТЭШИ-ниң директору, төөгү эртемнериниң кандидады, Андрей Чычаан-оол—«Асбест дээш» солуннуң редакторы, Моңгуш Кенин-Лопсан чогаалчы дээш, кайызын ол дээр, а Лидия Бирлеевна Ондар бодунуң доосkан школазының хоочун башкызы апарган. Силерге төөгү-биле обществоведение башкылап турбадыве...

Кызылдың № 2 школазынга өөренир, ону доозар аас-кежик меңээ база-ла таварышкан. Чогум-на башкылал эртемиин нарын аргаларын шиңгээдип алган, алыс бодундан бүдүштүг кижилер өөреникчилерниң ынак башкылары болу бээр чораан. Ындыг башкыларның санынга орус дыл болгаш литература башкызы Агриппина Константиновна Конгарованы өөреникчилерниң база хамаарыштырып турганын дыңнаан бис.

Школага келгеш удаваавывыста чечен чогаал бөлгүмүнге киржирин күзээннерниң чыглырының дугайында чарлал көстүп келген. Баштайгы кичээлге бөлгүмнүң удуртукчузу Конгарова башкы дээрзин билип, көрүп алдывыс.

Тыва дылды кончуг эки билир, тыва литератураға ынак болганындан, класстан дашкаар ол ажылга эң сонуургалдыг, хандыкшылдыг Агриппина Константиновна бистиң ол бөлгүмүвүстүң ажылынга тыва литератураның хоочуннары Степан Агбаанович Сарыг-оол, Сергей Бакизович Пюрбю, Виктор Шогжапович Көк-оол, шүлүкчүлер К. Кудажы, О. Сувакпит, С. Сюрюн-оол оларны биске чалап эккеп, таныштырып, шүлүктеривисти оларга сайгартып турганы уттундурбас. Школага ам кайы-бир черде хүндүлүг аалчылар келген азы доозукчуларның чаңчыл болган ужуражышкын кежээлери болгулаан болза, оларга көргүзер солун чүүлдерниң аразында бир улуг кызыл дептер бар. Ында школаның «Эге базым» аттыг чечен чогаал бөлгүмүнүң киржикчилериниң аңгы-аңгы чылдарда чогаалдары кирген. Литературлуг деңнелге чедир бышпаан-даа бол, школачы чылдарның порук, кенен азы дидим эвес дилээшкин хөөнү-биле бижиттинген бо шүлүктерниң чогум-на үнези—өөреникчилерниң чаагай херекче чүткүлүнүң, оларда кандыг-ла бир арга-биле илереттингени болур.

Башкывыс ам бежен сес харлыг. Оон иштинде 40 чылдарны аныяк салгал кижизидилгезинге, бодунуң доктаамал өөренип, өзеринге эрттирген.

...Виктор Бүлчүнеевич биле Агриппина Константиновна ажы-төлүнүң кижизидилгезинче доктаамал сагыш салып келгеннер. Үш уруунуң үжээлдирзинге дээди эртемни бээрин сагыш човангыр ада-ие күзеп чораан. Оларның улуг уруу Кама Тагба Москваның библиотека институдун, а Женя Тагба Томсктиң эмчи институдун доосkаннар. Уругларының хеймери—Галя база-ла Томск хоорайның эмчи институдун доозар чеде берген. Галязының институтче кирип алганын ачазы көрүп четтикпээн. Уруу чаа-ла школаны доозуп алганда ол хепертен аараш чок апарган.

Бежен беш харлында башкывыс пенсияже үнген турган. Ынчалза-даа ол ыытшимээнниг школа чокка бажыңынга олуруп шыдаваан, школаның интернадынга кижизидикчи башкы болуп ажылдай берген. Оон бээр үш чыл болган. Дөртен чыл ажылдаан хоочун башкыны сентябрь 1-де, чаа өөредилге чылының баштайгы байырлыг шугум чыскаалынга өөреникчилери, башкылар коллективи, ада-ие чылыы-биле үдээн. Чазактың шаңналдарын кадаан хөрээнде өөреникчилерниң тудусканы боодал чечектерин чыпшыр туткан, сырый бажының дүктеринде мөңгүн хыраа дүжүпкен-даа бол, арын-шырайы чырык-чаагай—башкымның карактарында өөрүшкүнүң карак чаштары сыстыгылап келгилээн, кылаңнашты. «Четтирдим, эргимнерим, төрээннерим!»—деп, ол карактар чугаалап турганзыг. «Улус өөредилгезиниң тергиини» хөрек демдектиг, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, коммунист Агриппина Константиновна Конгарованың дугайында чугаа ооң-биле доозулду. Чүгле немеп каар чүве—башкы-биле өөреникчилерниң аразында харылзаа далай дег ханы, тайга дег бедик деп болур. Оон дугайында башкының бир өөреникчизи

Төрээн төлү ада-иеэ
Дөртеннээш-даа дөмей чаш боор

Башкым-биле аравыста
База ындыг харылзаа бар—
деп бижээн чүве ийин.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

ЧУРУКТА А. К. КОНГАРОВА өөреникчилери-биле.

БАШКЫМ ДУГАЙЫНДА

База катап күс дүштү. Бажыңым чанында мадагар терек хөлбек сугже харанып тур. Ол терек мээң башкым Орланмай Ойбаевна Нурсатты сактып чоктааш, ажыг-шүжүгнүң халыыдадыр сырынынга шондур кактырыпкаш, ногаан бүрүлерин саргартып турганзыг-даа, ол дээрге база катап башкымны көрүксээн бодалымдыр.

Мээң башкым тыва бижиктен он үш хар улуг чораан болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атка четкен бөдүүн, мөзүлүг кижи.

Ооң демдеглел кыдыраажының арыннары, соңгам чанында теректиң бүрүлери дег, саргаргылай бергилээн болду. Бир каш арындан кыйгырып көрээли:

БИЖИККЕ ӨӨРЕНГЕНИМ

Бистиң башкывыс Намзын-оол биске бүгү-ле үжүктерни бажындан эгелээш ужунга үндүр катап-катап ададып шээжиледир турган. Ынчангаш аңгы-аңгы үжүктерни сөс кылдыр кожуп номчуурунга кончуг бергедеп турган бис...

Үжен бир чылдың чазынында бакка-сокка номчуп, шалабула чагааны-даа бижип турар апарган мен.

ДААРАНЫП ТУРГАНЫМ

Үжен дөрт чылдың күзүнүнде ачам мени Шагаан-Арыгның даараныр мастерскаязынга өөреникчиледип кирип каан. Аңаа бир чыл хире дааранып өөрендим. Иштики, даштыкы бөдүүн хептерни даарап турар апарган мен. Ынчан бистиң мастеривис Көк-Чыраа чурттуг Көк-Диштиг деп кадай турган. Даараныр артельдиң даргазы Ирчиң дээр элээн ширии херээжен кижи турган. Бир катап стол кырындан даараныр машина аңдарып бадырыпкан мен. Машина үрели берген. Ол кижи мээң кулаамдан шөө тыртып-тыртып, мени кончуп-кончуп:

— Машинаны кылдырып эккел!— дээн. Оон кур-биле машинаны чүктеткеш, ажиктен үндүрүп чорудупкан. Хоорай бажынга ачамның таныжы орус кижиге эккээримге, кылып берген. Ооң хөлезининге 30 акшаны ийи ай иштинде ажылдап тургаш, төлеп берген мен...

ХҮНДҮЛЭЭРЛЕР

1938 чылдың сентябрының 1-де Хөндергейниң Бедик-Тей баарынга ийи класстыг, 45 өөреникчилиг эге школаны ажыттым. Бирги класска 33, ийиги класска 12 өөреникчи турган. Бирги класска бижик билбес өөреникчилер, а ийиги класска чайлаг школазынга тургаш, номчуп, бижиптер апарган уруглар өөренип турган. Ийи классты хары угда деңге башкылап турган мен. Ынчан эге класстарга төөгү, география, бойдус эртемин база өөренип турган.

Мээң өөреникчилеримниң иштинден эки өөреникчилер база турган: Моңгуш Кенин-Лопсан, Доржу Сат. Кенин-Лопсан ынчан пионер отрядының даргазы болгаш мээң ажылымга улуг дузаны чедирип, өөреникчилерниң быжыг коллективин тургускан. Кажан мен ыңай-бээр чоруй барганымда, чаңгыс-даа өөреникчи чандырбайн турган, башкы-биле дөмей, өөреникчилерни эвилелдээр, ойнадыр кижи.

БАШКЫМ — КОММУНИСТ

Коммунистерниң далдараар чүвези чок! Мээң башкым коммунист чораан болгаш кандыг-даа ажылды кылырындан черле чалданмайн чораан. Чажыргаш чоорул, деңгүп-даңгып кичээл шагын эрттиргеш, бажыңынче караш кыныр башкылар база бар. Мээң башкым кичээл шагын эрттиргеш, школаның чоогунда турар малчыннарга боду баар, элээди өөреникчилерни ынаар эдертип чедире бергеш, кажаа-хоразының көржеңин коптаржып бээр, сигенин соортужуп бээр чораан. Мээң башкым өөреникчилерин «кара» ажыл кылырынга шудургу өөредип чораан..

«1961 чылдың январь 7.

Малчыннар кезип чорувтувус. Ортаа-Ховуда Шыжаа, Деспи, Белек-Байыр, Канчыыр; Чолалыг-Ховуда Мөңгүн-оол; Кызыл-Тайганың Көк-Дашта Эът-Баштыг; Ортаа-Сайырда Докпан, Очур деп малчыннарны ийи хүн иштинде кезип доостувус.

Малдың байдалы чүгээр эки, баш саны онча-менди-даа болза, четпес чүүлдер хөй болду: малчыннар шупту өглерде чурттап турар болгаш оттулар ыяжы чок, көржең оттулуп турар. Хураганнарны болгаш азырал малдарны суггарбайн турар. Чамдык одарларда сиген, дус чок, хураган кажаалары чедишпес. Малчыннарга эң чугула бараанар: керосин, дус, шай, таакпы, далган ышкаш бараанарны автолавка-биле чедирбейн турар. Ооң ужурунда малчыннар аъттыг, чадаг бараан садып алыр дээш ырак-узак черлердиве чоруп каар...»

Чоннуң херээ дээш сагыш човап чоруур кижиниң мөзүү мыя бо одуруглардан көскү-дүр!

КҮСКҮ БОДАЛ

«Шамбалыг» совхозтуң сигенин кесчип чордум. Музей улузу дөрт тонна сигенни суурнуң коданынга сарааттап бердивис. Шынзылга бижидип алгаш, садыгга кире бердим.

Кидис довууржааның кыдындан ак-ак дүктер уштупгулай бергилээн, кургаг тал даңгыыштыг шуваганчы хепзиг уруг эдертип келди. Урууну уруу болду.

«Пөнзим акшазын алдым. Белеткел кылаазынга баар уруумга сумка садып бээрим ол. Карандаш, кыдырааш садып бээрим ол. Кандыг номнар херегил, дөгерезин садып аайын дузалаш, уруум...» — деп, ол шуваганчы садыгжыга чугаалады.

Чеден харлыг шуваганчы чеди харлыг уруунуң келир үезин бодап турар, дузалап турар, школаже баарынга белеткеп турар. Кырган-авазы ооң холчугажындан чедип алгаш, бажыңынче кылаштап чорупту. Ажып бар чыдар хүн карааңга бичии уругнуң кара сумказы кылаңнады. Чаш төлүн кырган шуваганчының эки чаңчылга чаңчыктырып турарын — улуг эртемниң эгези ол-дур деп бодап турдум.

Шамбалыг суурнуң кырынга улуг дуруяа өөрү баштап алгаш, дээскиндир ужуп турду. Баштыңның аайынга кирип, дуруялар оолдары талыгыр черже чорууурунга белеткенип, сыыладыр ужуп турдулар. Өөрүндеп чара ушкан тенек оглун улуг дуруяа сыыдыр четкеш, агаарга капчаар үр ужарын айтып берип турганзыг, кылыйтып чор.

Уруунуң уруунга сумка садып берген шуваганчы-даа, оглун ырадыр ужар кылдыр өөредип турган дуруяа-даа башкы кижиниң салым-чолунга дөмейзимээр болду.

Кижиниң ужар чалгыны — эртем. Эртемни чаштарга хайырлап турар күчүлүг күш — башкы. Күс боорга-ла башкымны сактып келир ужурум ол.

К-Л. МОНГУШ.

ӨӨРҮНЧҮГ-ДҮР

Республиканың өкпе аарыгларынга удур диспансериниң чанында чаңгыс каът ыяш бажың онзаланып көстүп турар. Ооң чанындан хүннүң-не кижилер ыравас, үнүп, кирип тургулаарын көөр турдум.

Бажыңның даштыкы ханаларын дескилээш, агартыр чугайлаан, хериминиң иштинде янзы-бүрү чечектер тараан, ындазында арыг-силии кончуг. Узун сандайда элээн каш кижи чугаалажып олур.

— Чуртталга бажыңы бе азы эмнелгениң бир салбыры бе?—деп, кижи ортузу чеде берген назылыг эштен айтырдым.

— Бо диспансерге шинчидип, райондан келген аарыг кижилерге белеткээн бажыңдыр. Мооң мурнунда каш-даа чыл улаштыр чоруп келдим, ындыг чер чок, хоорайда таныш-көрүжү чок улуска хонар чер тывылбас берге-ле турган. Бо дээрге Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи, диспансерниң эргелекчизи эш Цойга удурткан коллективтиң угаангыр-сагынгыр, ажыл-ишчи чорууунуң илерели-дир-деп, Эрзинниң «Чаа орук» колхозунуң хойжузу Василий Даландай дээрзи өөрүп чугаалады.

Ында ырактыг Тожудан, Мөңгүн-Тайгадан, Өвүрден келген улус бар болду.

Бажыңның иштиниң арыг-силии аалчылар бажыңындан дудак чок. Эмнелге ажылдакчылары ээлчежип дежурныйлап турар. Чоннуң кадыы дээш бо коллективтиң сагыш салып, аарыг улусту эвилең хүлээп ап турарының бир чижээ безин бо-дур.

С. ОПДУП.

Эрзин суур.

Улуг-Хемниң «Найырал» совхозунуң малчыннарынга болгаш районнуң өске-даа ажыл-ишчилеринге өөрүнчүг болуушкун — Хемчик хемни кежир чаа көвүрүг тудуу чоокта чаа доозулган. Көвүрүгнүң тудуун № 209 орук ажыглап участогундан Допай Давааның бригадазы эки шынарлыг кылып дооскан.

Көвүрүгнү ажыглалга кииргенинге тураскааткан байырлыг хуралга тудугжуларга өөрүп четтиришкинни илередип, районнуң ажыл-агыйларынга, чонунга Хемчикти нежерде таарымчалыг байдал тургустунганын демдеглээн. Хемчик хемниң ол чарыында мурнунда чылдарда ажыглаттынмайн турган делгем одарларлыг чайлагларга хой семиртиринге көвүрүгнү тутканы улуг ужур-дузалыг болган.

ЧУРУКТА: чаа көвүрүгнүң ниити хевири.

Сөзү болгаш фотозу О. СЕДИИНИИ.

1977 ЧЫЛДЫҢ СОЛУННАРЫН БОЛГАШ ЖУРНАЛДАРЫН ЧАГЫДАРЫ СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ ЭГЕЛЭЭН

НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН»

солунну чагыдып алыңар.

Аңаа бижидилгени харылзааның бүгү салбырларында болгаш белдирлеринде, ажылдаар черниң аайы-биле парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары хүлээп ап турар.

Чагыдылганың өртээ: чартык чылда—3, чылда—6 рубль.

СОНУУРГАЛ-БИЛЕ

Москвада «Россияның чалыы назыны» деп чурулга уран чүүлүнүң 3-кү делгелгези ажылын уламчылавышаан. Совет чурулга уран чүүлүнүң улуг байырлалдыг көрүлделери мооң мурнунда бо залга бооп тургулаан. Ам ында аныяк чурукчуларның чураан чуруктары болгаш уран сиилбиглериниң делгелгези бир-ле дугаар болуп эртип турары бо. Ук делгелгени бо хүннерге чедир 50 муң ажыг москвачылар болгаш найысылалдың өске-даа аалчылары кээп улуг сонуургал-биле көргеннер.

Уран чурулганың, скульптураның, графиканың, даштан чазап сиилбииринин болгаш оон-даа өске ус-шевер кылыгларның 3 муң ажыг чогаадыкчы ажылдары ында делгеттинген. Оларда Россия Федерациязының күжениишкинниг, ажылишчи амыдыралын, ооң хөй национал чонунуң культуразын, ажыл-агыйын чуруп көргүзерин оралдашканы иле.

Тыва АССР-ден келген аныяк чурукчулардан 20 харлыг В. Ховалыгның күш-ажылдың өндүр-чаагайын, өөрүшкү-маңнайлыын көргүскен «Ыргыкчылар» деп композициязы эки ажылдарның бирээзинге санадып, РСФСР-ниң чурулга уран чүүлүнүң фондузунда кирген. Ол-ла авторнуң ийиги «Ховаганныг тыва натюрморт» деп ажылы база эки деп демдеглеткен.

Тыва ус-шеверлер Д. Дойбухаа, В. Нурсат, Д. Бригад, В. Ооржак, С. Аракчаа, Э. Байынды, Н. Игнатьева, П. Гриценко оларның чонуп сиилбээн «Малчын», «Сарлык», «Иви», «Аргар», «Аът», «Арзылаң» деп ажылдарын көрүкчүлер аажок сонуургааннар.

Бо делгелгениң соонда Бүгү-эвилелдиң аныяк чурукчуларының ажылдарының «Чурттуң чалыы назыны» деп көрүлдези эгелээр.

Н. КОСЕНКОВА.

Москва хоорай.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

МОСКВАДАН

15.35—«Арын-нүүр» Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү сериязы.
16.50—17.00—Чапсар.
17.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

17.30—«Георг Отс болгаш опера». Фильм-концерт.
18.30—Телемедээлер.
18.40—Уругларга фильм. «Коля, Оля болгаш Архимед». Мультфильм.
19.00—«Ферма бүрүзүнге четчир чем». Дамчыдылга.
19.25—«Амурнуң кыры-биле поездилер маңнажыр». Телефильм.
19.40—Телемедээлер.
19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер.
20.15—Классиктиг музыка концерти. Свердловскиден дамчыдылга.
20.40—Вьетнам Социалистиг Республиканың национал байырлалынга. Чаңгыс чурт, чаңгыс чон» деп документалдыг өңнүг телефильмниң баштайгы көргүзүлгези.
21.35—«Арын-нүүр». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү сериязы.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кем-херек үүлгедир» (бирги фильм — «Эптеш чогу» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «А-дыр, сени шиңме!» (8-ки үндүрүлгези) 9.20, «Кайгамчыктыг Берендеев» 10.50, 15.30, «Мистер Мак-Кинлиниң дескени» (2 сериялыг) 12.20, 17.10, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бо дүвүрээзинниг кыш» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Он бешки час» 15.00, «Билдинмес херээжен» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Есенин» (2 сериялыг) 17.00, 19.40 шактарда.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Ынап-ла төлевирлиг страхование дээш төлелгелерниң сөөлгү хуусаазы 1976 чылдың август 15-те төнгенин Тыва АССР талазы-биле Күрстрахованиениң эргелели хамаатыларга сагындырып тур.

Төлелгелерни оъалдатканы дээш эрттирген хүн бүрүзүнде 0,1 хуу хемчээлдиг хөө тыртар.

Хамаатылар! Артык акша-хөреңги төлевези-биле страхование төлевириниң талазы-биле өреңерни 1976 чылдың ноябрь 15-ке чедир төлээриңерни дилеп тур бис.

Страхование төлевирлерин көдээ черлерде чурттап турар хамаатылар көдээ Советтерге, хоорайларда хамаатылар—ажаалга кассаларынга, Күрстрахованиениң инспекторларынга болгаш агентилеринге төлээр.

Кызылдың КАИ-зиниң Петр Николаевич Казанцевке тывысканы ААА сериялыг, № 732681 чолаачы шынзылгазы читкен. Ам ону күш чок деп санаар.

1968 чылдың апрель 3-те Кызылдың КАИ-зиниң Валерий Сергеевич Нурсатка тывысканы № 083964 чолаачы шынзылгазы читкен. Ам ону күш чок деп санаар.

1973 чылдың февраль 7-де Кызылдың КАИ-зиниң Николай Салчакович Чанзан-оолдуң адынга тывысканы НБ сериялыг № 467781 чолаачы шынзылгазы читкен ужурунда ону күш чок деп санаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариат тын 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16331. ЧАГЫГ № 1756.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин, Кравченко кудумчузу бажың № 1).
ТС—01270.